

แนวความคิด เรื่องสัญชาติของนิติบุคคล

เรื่องสัญชาติของนิติบุคคล นับว่าเป็นเรื่องใหม่และไม่ค่อยมีใครให้ความสนใจเรื่องนี้เท่ากับเรื่องสัญชาติของบุคคลธรรมดา ทั้ง ๆ ที่โดยทั่วไปกฎหมายภายในของแต่ละประเทศก็จะบัญญัติหลักเกณฑ์เกี่ยวกับสัญชาติของบุคคลธรรมดาไว้อย่างละเอียดโดยเอกเทศ หรือมีละกันก็อาจรวบรวมไว้ในกฎหมายหลักตั้ง เช่นกฎหมายรัฐธรรมนูญ¹ เป็นต้น ดังนั้น บุคคลจึงสามารถจะทราบถึงฐานะตลอดจนสิทธิและหน้าที่ของตนของการที่มี หรือการได้มาหรือการไม่มี หรือขาดสัญชาติของประเทศที่ตนเกี่ยวข้องได้ดีพอสมควร ส่วนนิติบุคคลนั้นมีบัญญัติไว้เหมือนกัน แต่กระจัดกระจายแทรกไปตามกฎหมายต่าง ๆ และถือว่ามีบัญญัติเกี่ยวกับเรื่องสัญชาติไว้น้อยมาก เมื่อเปรียบเทียบกับกรณีของบุคคลธรรมดา ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะว่าในอดีตที่ผ่านมา กิจวัตรประจำวันของเราส่วนใหญ่ไม่ค่อยพบปัญหาเกี่ยวกับสัญชาติของนิติบุคคล

อีกทั้งนักนิติศาสตร์ในระบบกฎหมายภายในและนักนิติศาสตร์ในระบบกฎหมายระหว่างประเทศก็ได้วิจัยหรือเขียนข้อคิดเห็นเกี่ยวกับสัญชาติของนิติบุคคลไว้มากมายเท่ากับปัญหาต่าง ๆ ที่ได้เขียนไว้ในตำรากฎหมาย ทั้งกฎหมายภายในและกฎหมายระหว่างประเทศ อันเกี่ยวกับสัญชาติของบุคคลธรรมดา จึงทำให้เรื่องสัญชาติของนิติบุคคลนี้น่าสนใจมากยิ่งขึ้น

¹ ดูมาตรา 24-49 หมวดที่ 3 ว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทยและมาตรา 50-58 ว่าด้วยหน้าที่ของชนชาวไทยของกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2534.

ดังนั้น ก่อนที่จะพิจารณาถึงแนวความคิดเรื่องสัญชาติของนิติบุคคลว่าเป็นมาอย่างไร และปัญหาอันจะบังมีขึ้นจากการมีสัญชาติของนิติบุคคล จึงเห็นว่าควรจะพิจารณาถึงความหมายของนิติบุคคล ลักษณะทั่วไปของการมีสัญชาติของนิติบุคคลและประวัติความเป็นมา ตลอดจนความสำคัญของการมีสัญชาติของนิติบุคคลโดยสังเขป เพื่อช่วยให้เกิดความเข้าใจในเรื่องแนวความคิดเรื่องสัญชาติของนิติบุคคลได้ชัดเจนต่อไป

2.1 ความหมายของนิติบุคคล ลักษณะทั่วไป ความเป็นมา และความสำคัญของการมีสัญชาติของนิติบุคคล

นิติบุคคลคืออะไร ไม่มีกฎหมายใดให้คำนิยามไว้โดยชัดเจน ทั้งกฎหมายของต่างประเทศและกฎหมายภายในประเทศ สำหรับประเทศไทยประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ก็ไม่ได้ให้ความหมายหรือคำจำกัดความไว้เลย อย่างไรก็ตามก็มีนักกฎหมายที่เชี่ยวชาญหลายท่านได้อธิบายให้ความหมายไว้ ดังเช่น

ศาสตราจารย์จิตติ ติงศภัทรีย์ ได้อธิบายความหมายของ "นิติบุคคล" ไว้ว่า หมายถึง บุคคลที่กฎหมายสมมติขึ้น ไม่ใช่บุคคลธรรมดาที่มีชีวิตจิตใจ กฎหมายเรียกว่า นิติบุคคล จึงต้องมีกฎหมายบัญญัติไว้จึงจะมีสถานนิติบุคคลขึ้นได้ แต่ไม่จำเป็นต้องเป็นชนิดที่ระบุไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ อาจก่อตั้งขึ้นเป็นนิติบุคคลโดยกฎหมายอื่นก็ได้²

² จิตติ ติงศภัทรีย์, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยบุคคล (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2517) หน้า 57.

ดร.ปรีดี พนมยงค์ ได้อธิบายว่า นิติบุคคล ได้แก่ คณะบุคคลหรือกองทรัพย์สินที่รวบรวมกันเข้า ตั้งขึ้นมีสภาพเสมือนบุคคลธรรมดา³

Lord McNair นักนิติศาสตร์ระหว่างประเทศผู้มีชื่อเสียงได้ให้คำนิยาม "นิติบุคคล" ว่า "เป็นสิ่งที่สมมติขึ้น มองไม่เห็น สัมผัสไม่ได้ และจะมีสภาพอยู่ได้ด้วยกฎหมาย"⁴

และจากคำอธิบายของนักกฎหมายอื่น ๆ อีกหลายท่าน ซึ่งได้ให้ความหมายของ "นิติบุคคล" ในลักษณะที่คล้ายคลึงกันว่า เป็นบุคคลอีกประเภทหนึ่งที่เกิดขึ้นโดยผลแห่งกฎหมาย และกฎหมายรับรองสถานะของนิติบุคคลนั้นว่ามีสิทธิ หน้าที่ และความสามารถที่จะกระทำนิติกรรมใด ๆ ได้ ทั้งนี้ภายใต้บทบัญญัติแห่งกฎหมาย

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ อาจจะพอจำกัดความหมายได้ว่า "นิติบุคคล" คือ สิ่งที่ถูกกฎหมายสมมติขึ้นเป็นบุคคล เพื่อให้มีสิทธิและหน้าที่ได้คล้ายคลึงกับบุคคลธรรมดา โดยนิติบุคคลอาจเป็นคณะบุคคล หรือกองทรัพย์สินซึ่งไม่ใช่มนุษย์ ไม่มีร่างกาย ชีวิต จิตใจอย่างมนุษย์หรือบุคคลธรรมดา แต่กฎหมายก็รับรองให้มีสภาพบุคคล สามารถมีสิทธิและหน้าที่ต่าง ๆ ได้ เช่น อาจถือกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน จำหน่ายจ่ายโอนทรัพย์สิน ทำนิติกรรมรับทรัพย์สินที่มีผู้ยกให้ เป็นเจ้าหนี้หรือลูกหนี้ เป็นโจทก์หรือจำเลย ดำเนินคดีในศาล ฯลฯ เป็นต้น นิติบุคคลมีรูปแบบแตกต่างกันอย่างมากมาายทั่วโลก แล้วแต่กฎหมายภายในของประเทศนั้นจะก่อตั้งขึ้นมาว่าจะให้มีรูปแบบอย่างไร แต่รูปแบบ

³ ปรีดี พนมยงค์, ประชุมกฎหมายมหาชนและเอกชน (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526) หน้า 453.

⁴ McNair, Lord. "The National Character and Status of" Corporations, B.Y.I.L.4(1923): 924

ของนิติบุคคลที่แพร่หลายและรู้จักกันมากที่สุดในโลกก็คือ รูปแบบของ "บริษัทจำกัด"⁵ เพราะ "บริษัท" เป็นรูปแบบของนิติบุคคลที่นิยมก่อตั้งกันขึ้นมากมากที่สุด และวงการพาณิชย์ในประเทศต่าง ๆ ก็นิยมค้าขายกันระหว่างกันในรูปแบบบริษัท เนื่องจากว่ารู้จักกันอย่างแพร่หลายและเป็นรูปแบบนิติบุคคลที่คุ้นเคยใช้กันมานาน และในภาพพจน์ที่ปรากฏต่อสาธารณชนทั่วไปดูมั่นคง และไว้ใจได้ดีกว่าในรูปแบบนิติบุคคลอื่น ๆ ดังนั้น "บริษัท" จึงเป็นรูปแบบนิติบุคคลที่ยอมรับกันมากที่สุดในวงการการค้าขายระหว่างประเทศ โดยที่รูปแบบ "บริษัท" นี้ เป็นแนวความคิดทางกฎหมายของชาวตะวันตกโดยแท้⁶

เราอาจแบ่งนิติบุคคลออกเป็น 3 รูปแบบ ดังต่อไปนี้

1. นิติบุคคลตามกฎหมายแพ่งและพาณิชย์
2. นิติบุคคลตามกฎหมายมหาชน
3. นิติบุคคลตามกฎหมายเฉพาะ

1. การจำแนกประเภทนิติบุคคลแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 1 ตาม พ.ร.บ. ให้ใช้บทบัญญัติ บรรพ 1 แห่ง ป.พ.พ. ที่ได้ตรวจชำระใหม่ พ.ศ. 2535 ตามนัยมาตรา 65 และ 66 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มีดังต่อไปนี้

มาตรา 65 "นิติบุคคลจะมีขึ้นได้ก็แต่ด้วยอาศัยอำนาจแห่งประมวลกฎหมายนี้หรือกฎหมายอื่น"

⁵ โสภณ รัตนากร, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยห้างหุ้นส่วนและบริษัท (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2521) หน้า 3 - 5

⁶ กมล สนิทเกษตริณ. คำอธิบายกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล, 2525 หน้า 133.

"มาตรา 66" นิติบุคคลย่อมมีสิทธิและหน้าที่ตามบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายนี้หรือกฎหมายอื่น ภายในขอบแห่งอำนาจหน้าที่หรือวัตถุประสงค์ที่ตั้งได้บัญญัติ หรือกำหนดไว้ในกฎหมาย ข้อบังคับหรือตราสารจัดตั้ง" จะเห็นได้ว่านิติบุคคลตามประมวลกฎหมายนี้ เช่น สมาคม (มาตรา 83), มูลนิธิ (มาตรา 122) เป็นต้น

2. การจำแนกประเภทนิติบุคคลแห่งกฎหมายมหาชน ⁷

นิติบุคคลแห่งกฎหมายมหาชนทั้งหลายอาจแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภทคือ

(1) รัฐ (Etat) ซึ่งเป็นนิติบุคคลเพียงหนึ่งเดียวในประเภทนี้ เอกลักษณ์ของรัฐในฐานะที่เป็นนิติบุคคลก็คือ การดำเนินงานในทางปกครองโดยทั่วไปทั่วดินแดน

(2) กลุ่มชนท้องถิ่น (les collectivités locales) ซึ่งได้แก่เดปาร์เตอมองต์ (departement) กอมมูน (commune) และดินแดนโพ้นทะเล (territoires d'outre-mer) เอกลักษณ์ของนิติบุคคลประเภทนี้ก็คือ การดำเนินงานในทางปกครองทั่วไปในพื้นที่ส่วนหนึ่งของดินแดนของประเทศ

(3) องค์กรสาธารณะ (établissements publics) ซึ่งเป็นนิติบุคคลซึ่งประกอบกิจการงานเฉพาะอย่าง เช่น มหาวิทยาลัยของรัฐ เป็นต้น ⁸

⁷ อีสสระ นิติสัมพันธ์ประกาศ, กฎหมายปกครองเปรียบเทียบ (กรุงเทพมหานคร: กิ่งจันทร์การพิมพ์, 2529) หน้า 87-88.

⁸ โภคิน พลกุล, เอกสารประกอบการบรรยายวิชาหลักกฎหมายมหาชน (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525) หน้า 100 (อัดสำเนา)

3. การจำแนกประเภทนิติบุคคลแห่งกฎหมายเฉพาะ

"นิติบุคคล" ที่ก่อตั้งโดยกฎหมายเฉพาะ ตัวอย่างเช่น ตามพระราชบัญญัติมัสยิดอิสลาม พ.ศ. 2490 บัญญัติให้มีการจัดตั้งมัสยิดอิสลามเป็นนิติบุคคล วัดบาทหลวงโรมันคาทอลิกเป็นนิติบุคคลตามความในพระราชบัญญัติว่าด้วยลักษณะฐานะของวัดบาทหลวงโรมันคาทอลิกในกรุงสยาม ร.ศ. 128 ฯลฯ และตามพระราชบัญญัติอื่น ๆ อีกมากมาย เช่น พระราชบัญญัติการรถไฟแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2494 มาตรา 7 บัญญัติให้การรถไฟแห่งประเทศไทยเป็นนิติบุคคลเหล่านี้ เป็นต้น ซึ่งก็แล้วแต่ว่ากฎหมายต้องการให้เป็นนิติบุคคลหรือไม่

และคำว่า "กฎหมายอื่น" ตามนัยแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ หมายความว่า เฉพาะบทบัญญัติแห่งกฎหมายภายในของไทยเท่านั้น อันได้แก่ กฎหมายต่าง ๆ หรือพระราชบัญญัติต่าง ๆ ดังกล่าวมาข้างต้น โดยไม่ได้หมายความรวมถึงบทบัญญัติแห่งกฎหมายของต่างประเทศด้วย

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า นิติบุคคลจะมีรูปแบบและประเภทที่แตกต่างกันในหลาย ๆ ประเทศทั่วโลก ซึ่งก็แล้วแต่ว่าแต่ละประเทศจะก่อตั้งขึ้นมาอย่างไร โดยขึ้นอยู่กับกฎหมายภายในของประเทศนั้น ๆ แต่ในเรื่องเกี่ยวกับสัญชาติของนิติบุคคลนั้น เห็นว่าควรจะจำกัดอยู่เฉพาะนิติบุคคลตามกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เท่านั้น เพราะนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนและนิติบุคคลตามกฎหมายเฉพาะนั้น ย่อมไม่มีปัญหาเรื่องนี้ เช่น รัฐ (Etat) หรือกลุ่มชนท้องถิ่น ฯลฯ

เป็นสิ่งที่น่าคิดว่าในเมื่อนิติบุคคลมีความสำคัญและได้ยอมรับรู้จักกันไปอย่างแพร่หลายทั่วโลกแล้ว นิติบุคคลนี้จะมีสัญชาติได้เช่นเดียวกับบุคคลธรรมดาหรือไม่ ซึ่งก่อนอื่นจะต้องพิจารณาถึงเรื่องวัตถุประสงค์ของการมีสัญชาติเสียก่อน กล่าวคือ ในพจนานุกรมศัพท์กฎหมายระหว่างประเทศ (Dictionnaire de la Terminologie du Droit International) ได้ให้นิยามคำว่า "สัญชาติ" ไว้ว่า สัญชาติคือ "สิ่งผูกพันทางกฎหมายและการเมืองอันมีลักษณะถาวรซึ่งยึดเหนี่ยวบุคคลไว้กับรัฐหนึ่ง กำหนดขึ้นโดยกฎหมายของรัฐนั้น โดยถือเอาจากการที่รัฐยอมรับในข้อเท็จจริงที่ว่าบุคคลนั้นผูกพันโดยใกล้ชิดกับพลเมืองของรัฐนั้นมากกว่าพลเมืองของรัฐอื่นใดถึงผูกพันเช่นว่านี้ มีส่วนช่วยในการกำหนดสถานะทางกฎหมายของบุคคลนั้นเอง และทำให้บุคคลนั้นเมื่อนำที่ต่อรัฐซึ่งตนเป็นคนชาติ พร้อมกับทำให้คนมีสิทธิที่จะได้รับความคุ้มครอง และมีสิทธิ

ที่จะขอให้รัฐนั้นเรียกร้องเพื่อประโยชน์ของตนจากรัฐอื่น ให้เคารพกฎหมายระหว่างประเทศ" ^๘

และศาสตราจารย์ ดร.หยุด แสงอุทัย ได้ให้คำอธิบายของคำว่า "สัญชาติ" คือ "เครื่องมัดบุคคลไว้กับประเทศในทางกฎหมาย เป็นเหตุให้บุคคลมีสิทธิและหน้าที่ต่อประเทศที่บุคคลมีสัญชาติ" ^{๑๐}

จากนิยามดังกล่าวเบื้องต้น เราอาจกล่าวได้ว่าวัตถุประสงค์ของการมีสัญชาติโดยหลักใหญ่ ๆ ก็คือ การต้องการให้บุคคลนั้นมีความผูกพันกับรัฐโดยใกล้ชิด ทำให้บุคคลนั้นเกิดมีสิทธิและหน้าที่ต่อรัฐที่บุคคลนั้นได้รับสัญชาติ และทำให้เกิดความแบ่งแยกสิทธิและหน้าที่ระหว่าง "คนชาติ" กับ "คนต่างด้าว" โดยชัดเจนว่าบุคคลนั้นมีสัญชาติของประเทศนั้น ดังนั้นการเป็นคนชาติของประเทศก็สามารถมีสิทธิและหน้าที่ต่าง ๆ ได้ตามที่กฎหมายของประเทศนั้น ๆ ได้บัญญัติไว้ว่า บุคคลที่มีสัญชาติของประเทศนั้นจะพึงมีพึงได้อย่างไรบ้าง ส่วน "คนต่างด้าว" ก็คือคนที่ไม่มีความผูกพันกับประเทศนั้น สิทธิและหน้าที่ ตลอดจนความสามารถต่าง ๆ ของคนต่างด้าวนั้นก็ย่อมจะได้รับการแตกต่างไปจากบุคคลที่มีสัญชาติหรือที่เป็นคนชาติของประเทศนั้น ๆ ตัวอย่างเช่นประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 281 ที่ออกมาเพื่อควบคุมการประกอบธุรกิจของคนต่างด้าว เป็นต้น

สำหรับเหตุผลอีกประการหนึ่งของวัตถุประสงค์ของการมีสัญชาติ ก็คือ การที่รัฐต้องการให้มีความมั่นคงและความผาสุกของประชาชนในรัฐนั้น ๆ กล่าวคือเมื่อเกิดขึ้นเป็น "รัฐ" ตามกฎหมายระหว่างประเทศแล้ว รัฐนั้น ๆ จะพยายามรักษาเสถียรภาพและความมั่นคงในความเป็น

^๘ L. Oppenheim, International Law, A Treatise, 8th edition, (London: Longmans, green and co., Ltd., 1955) p. 643-644.

^{๑๐} หยุด แสงอุทัย, ศ.ดร. คำอธิบายกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2524) หน้า 147.

บึกแผ่นและความมีเอกราชของรัฐนั้น ๆ เสมอ สิ่งหนึ่งที่จะสามารถแสดงถึงการรักษาความมั่นคงของรัฐนั้น และป้องกันการแทรกแซงจากรัฐอื่น ๆ ก็คือ การให้ "สัญชาติ" แก่บุคคลในบังคับของตนเองกล่าวคือ เพื่อที่จะแบ่งแยกประชาชนในรัฐนั้น ๆ ว่าผู้ใดเป็นคนชาติหรือคนต่างด้าว อันมีสมมุติฐานเบื้องต้นอยู่ว่าผู้ใดเป็นคนชาติ ผู้นั้นเป็นผู้มีความจงรักภักดีและผูกพันต่อรัฐนั้น ๆ มากยิ่งกว่ารัฐอื่น ๆ ซึ่งการที่เป็นคนชาติ กับ คนต่างด้าวนั้น สิทธิและหน้าที่ต่าง ๆ จะไม่เหมือนกัน เช่น สิทธิที่จะได้เสียภาษีอากรให้แก่รัฐ คนชาติโดยปกติแล้วต้องเสียภาษีอากรให้แก่รัฐของตน เสมอถึงแม้จะมีรายได้มาจากนอกรัฐก็ตาม หรือหน้าที่ในการที่จะเข้ารับราชการทหาร ซึ่งประการนี้เป็นประการที่สำคัญมากในเรื่องเกี่ยวกับความมั่นคงของรัฐ เพราะการเข้ารับราชการทหารเพื่อป้องกันชาตินั้น เป็นหน้าที่เฉพาะคนชาติเท่านั้น เพื่อจะได้คนชาติที่มีความจงรักภักดีต่อประเทศเท่านั้นมารับใช้ประเทศชาติ อันก่อให้เกิดความมั่นคงและความมีเสถียรภาพของรัฐ อีกอย่างหนึ่งคือ การยอมรับคนชาติเข้าประเทศ คนชาติมีสิทธิตามหลักกฎหมายระหว่างประเทศ และมนุษยธรรมที่จะเข้าประเทศของตนได้ตลอดเวลาและโอกาส รัฐมีหน้าที่จะต้องยอมรับให้คนชาติเข้าเมืองเสมอ (duty of admission) ไม่สามารถเนรเทศคนชาติของตนได้ แต่รัฐมีอำนาจอธิปไตยสามารถเนรเทศคนต่างด้าว (expulsion of aliens) หรือไม่อนุญาตให้คนต่างด้าวเข้าเมือง ย่อมเป็นอำนาจสิทธิขาดของรัฐ เมื่อเห็นว่าคนต่างด้าวนั้นปฏิบัติขัดต่อกฎหมายของรัฐนั้น หรือไม่มีความจงรักภักดี หรือชื่อลี้ภัยต่อรัฐนั้น

ดังนั้นการที่รัฐให้ "สัญชาติ" แก่บุคคลในรัฐของตนเอง เป็นการให้สิทธิประโยชน์ที่รัฐได้ให้แก่ประชาชนนั้น ๆ เพื่อให้พวกเขาทั้งหลายที่ได้รับสัญชาติมีความจงรักภักดีและมีความผูกพันกับรัฐนั้น โดยใกล้ชิดมากกว่ารัฐอื่น ๆ เพื่อความมั่นคงและความเป็นบึกแผ่นของรัฐเอง ดังนั้นการมี "สัญชาติ" จึงมีวัตถุประสงค์ที่จะให้เป็นสิ่งที่ผูกมัดบุคคลไว้กับรัฐ เป็นสิ่งที่แสดงถึงความผูกพันและความภักดีของบุคคลที่มีต่อรัฐนั้น ๆ และการให้สัญชาตินี้ถือเป็น สิทธิ ของรัฐที่จะให้สัญชาติกับบุคคลคนใดก็ได้โดยถือว่าเป็นอำนาจของรัฐ ซึ่งในเรื่องนี้จะกล่าวโดยละเอียดต่อไป

ในการนำคำว่า "สัญชาติ" (Nationality) มาใช้กับนิติบุคคลนั้น มีบางคนได้โต้แย้งว่าเป็นการใช้คำที่ไม่สู้จะเป็นคำที่ตรงกับความหมายในทางกฎหมายที่แท้จริง อันจะใช้ได้เฉพาะกับบุคคลธรรมดาเท่านั้น ซึ่งเห็นว่า บางทีคำว่า "ลักษณะที่เกี่ยวข้องกับชาติ" หรือ "บุคลิกแห่งชาติ" (National Character) เป็นคำที่น่าใช้มากกว่าในกรณีนี้กล่าวถึงนิติบุคคล ในปัญหาเรื่องนี้จะเห็นได้ว่า คำว่า "สัญชาติ" (Nationality) นี้ บางครั้งจะได้รับการตีความที่

กว้างขวางออกไปอีกมากมาย ตัวอย่างเช่น ในคดี Falla - Nataf and Brothers กับ Germany ¹¹ ศาลอนุญาโตตุลาการผสมฝรั่งเศส-เยอรมัน ในปี ค.ศ. 1927 ได้ตีความคำว่า "ressortissants" ซึ่งหมายถึงบุคคลในบังคับฝรั่งเศสทั้งปวง ซึ่งในคดีนี้คือ คนชาติฝรั่งเศส ตามสนธิสัญญากรุงแวร์ซายม์ กล่าวว่าจะให้รวมถึง "Proteges" คือ คนในบังคับหรือบุคคลที่อาศัยอยู่ในดินแดนในอาณัติด้วย ฉะนั้นคำว่า "สัญชาติ" นี้จึงได้ความหมายให้รวมถึง "ressortissants" และ "proteges" ด้วย และในสนธิสัญญาในกรุงเบอร์ลินระหว่าง สหรัฐอเมริกากับฝรั่งเศส วันที่ 25 สิงหาคม ค.ศ. 1927 ¹² คำว่า "คนชาติอเมริกัน" ตามสนธิสัญญาโดยผลแห่งการตีความของคณะกรรมการพิจารณาว่า หมายถึง "บุคคลไม่ว่าจะมีภูมิลำเนาอยู่สถานใดที่มีหน้าที่ต้องซื่อสัตย์เป็นการถาวรต่อสหรัฐอเมริกา" (owing permanent allegiance to the United States of America) กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ หมายถึงบุคคลที่มี "ลักษณะที่เกี่ยวพันกับชาติ" หรือ "บุคลิกแห่งชาติ" (National Character) ด้วย ดังนั้นการนำคำว่า "สัญชาติ" มาใช้กับนิติบุคคลจึงเป็นคำที่เหมาะสมแล้ว เพราะมุ่งหมายที่จะให้มีประเทศสังกัดสำหรับนิติบุคคล เพื่อให้นิติบุคคลมีความใกล้ชิด และมีความจงรักภักดี ตลอดจนมีความผูกพันกับประเทศนั้น ๆ อีกนัยหนึ่งก็คือคำว่า "สัญชาติ" นั้น ก็ได้รับการตีความแล้วว่ามี ความหมายกว้างขวางไปอีกมากมายได้ แล้วแต่ความประสงค์และความเหมาะสมของข้อเท็จจริงแล้วแต่กรณีไป ¹³

¹¹ สมปอง สุจริตกุล, "สัญชาติของบุคคลตามกฎหมายระหว่างประเทศ" วารสาร สหกรณ์การเกษตร 23. (10 กุมภาพันธ์ 2516): 6.

¹² เรื่องเดียวกัน.

¹³ Silving Helen, "Nationality in Comparative Law", The American Journal of International Law, (1956): 410.

ดังนั้น เมื่อพิจารณากันมาถึงจุดนี้แล้ว การที่นิติบุคคลมีสัญชาติจึงเป็นสิ่งจำเป็นและมีความสำคัญเพราะเหตุผลที่สนับสนุนดังต่อไปนี้

2.1.1 สัญชาติของนิติบุคคลเป็นเครื่องแสดงถึงความเป็นคนชาติของประเทศเจ้าของสัญชาตินั้น ๆ

ประเทศแต่ละประเทศย่อมกำหนดสิทธิหน้าที่และความสามารถในการทำนิติกรรมใด ๆ ของคนชาติ (National) ของตน ยิ่งไปกว่าคนชาติของประเทศอื่น ๆ เมื่อนิติบุคคลใดถือสัญชาติของประเทศใดก็ย่อมได้สิทธิ หน้าที่ และความสามารถ ในฐานะคนชาติของประเทศนั้น ตรงกันข้าม นิติบุคคลที่มีสัญชาติของต่างประเทศ ย่อมเป็นเสมือนคนต่างด้าวที่อยู่ในประเทศนั้น สิทธิ หน้าที่ และความสามารถของนิติบุคคลก็จะมีได้เพียงเท่าที่สนธิสัญญาทางพาณิชย์ไมตรีระหว่างประเทศทั้งสองได้ตกลงทำกันไว้เท่านั้น ซึ่งหลักการปฏิบัติต่อคนต่างด้าว (The treatment of aliens) หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่ง การปฏิบัติต่อคนชาติของรัฐอื่น (The treatment of the nationals of other states) นี้เป็นเรื่องที่ยังโต้เถียงและมีความคิดเห็นขัดแย้งกัน โดยแบ่งได้เป็น 2 ความเห็น ¹⁴

ความเห็นหนึ่ง มีความเห็นว่า คนต่างด้าว ควรได้รับการปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ "มาตรฐานขั้นต่ำระหว่างประเทศ" (international minimum standard of treatment) โดยไม่จำเป็นต้องคำนึงว่ารัฐปฏิบัติต่อคนชาติของตนในเรื่องเดียวกันนั้นอย่างไร ประเทศที่สนับสนุนความคิดเห็นนี้ได้แก่ ประเทศเก่าแก่ที่มีเอกราชมาช้านาน และมีการพัฒนาแล้วทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคม เช่น ประเทศอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน ฯลฯ

¹⁴ D.J. Harris, Cases and Material on International Law, (London: Sweet and Maxwell Co., 1983) p. 398.

อีกความเห็นหนึ่ง มีความเห็นว่า คนต่างด้าวควรได้รับการปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ "การปฏิบัติเยี่ยงคนชาติ" (national treatment) กล่าวคือ การปฏิบัติเท่าเทียมกับที่รัฐนั้นปฏิบัติต่อคนชาติของตน ประเทศที่สนับสนุนความคิดเห็นนี้ได้แก่ ประเทศที่เพิ่งได้เอกราชหรือประเทศที่กำลังพัฒนา เช่น ประเทศลาตินอเมริกา และประเทศในกลุ่มเอเชียและแอฟริกา และได้มีอนุสัญญาฉบับหนึ่งได้สนับสนุนด้วยคือ อนุสัญญากรุงมอนเตวิเดโอว่าด้วยสิทธิและหน้าที่ของรัฐ ค.ศ. 1933 (Montevideo Convention on Rights and Duties of States) อนุสัญญานี้เป็นผลจากการประชุมระหว่างรัฐอเมริกัน ครั้งที่ 7 มีรัฐในอเมริกาใต้ 15 ประเทศ และสหรัฐอเมริกาเป็นสมาชิก อนุสัญญานี้ได้กล่าวไว้ในมาตรา 9 ว่า "คนสัญชาติและคนต่างประเทศจะอยู่ภายใต้ความคุ้มครองอย่างเดียวกันโดยกฎหมายและโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐ และคนต่างประเทศไม่อาจเรียกร้องสิทธิใด ๆ นอกเหนือกว่าหรือกว้างขวางกว่าคนชาตินั้นได้รับ"

ดังนั้น ไม่ว่าจะมีการปฏิบัติต่อคนต่างด้าวที่ยึดถือความเห็นหลักเกณฑ์ในข้อใดก็ตาม แสดงให้เห็นว่าถ้าเป็นนิติบุคคลที่มีสัญชาติของต่างประเทศแล้ว ย่อมเป็นเสมือนคนต่างด้าวอยู่ในประเทศนั้น และได้รับการปฏิบัติเสมือนหนึ่งเป็นนิติบุคคลต่างด้าวเลย แต่ถ้านิติบุคคลนั้นมีสัญชาติของประเทศนั้นแล้ว ย่อมเปรียบเสมือนหนึ่งเป็น "คนชาติ" (nationals states) ย่อมได้รับสิทธิและหน้าที่และความสามารถที่ระบุไว้ตามกฎหมายของรัฐนั้น ๆ ทุกประการ

2.1.2 สัญชาติของนิติบุคคลกับการที่รัฐจะให้ความคุ้มครองแก่คนชาติของรัฐ (Diplomatic protection)

การดำเนินการของรัฐในการคุ้มครองคนชาติของตนนั้น เป็นหลักเบื้องต้นของกฎหมายระหว่างประเทศที่รัฐมีสิทธิให้ความคุ้มครองคนชาติของตน โดยรัฐจะเข้ามาเป็นคู่คดีเองแทนคนชาติของตนในการฟ้องร้องต่อศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ หรือในการนำขึ้นเป็นคดีพิพาทระหว่างประเทศระดับรัฐกับรัฐ ซึ่งเรียกวิธีการนี้ว่า วิธีการการให้ความคุ้มครองทางการทูต (diplomatic protection) ทั้งนี้ มีหลักเกณฑ์ดังต่อไปนี้

(1) ผู้เสียหายต้องมีสัญชาติของรัฐที่จะให้ความคุ้มครองทางการทูต การที่รัฐนั้น ๆ เข้าดำเนินการเพื่อคุ้มครองคนชาติของตนนั้น สิ่งสำคัญที่สุดประการหนึ่งก็คือ คนชาตินั้นจะต้องเป็นคนที่มีสัญชาติของรัฐนั้น กรณีอาจเป็นได้ว่า คนชาตินั้นอาจมิได้มีความผูกพันแท้จริงกับรัฐที่เข้าดำเนินการคุ้มครอง หรือคนชาตินั้นเป็นบุคคลที่มีมากกว่าหนึ่งสัญชาติ ซึ่งในทางปฏิบัติศาลระหว่างประเทศจะยึดหลักว่า คนชาติที่เสียหายจะต้องมีสัญชาติของรัฐที่ให้ความคุ้มครอง โดยจะต้องมีสัญชาติของรัฐนั้นในขณะที่เกิดการกระทำอันก่อให้เกิดความเสียหาย และจะต้องมีสัญชาติของรัฐนั้นตลอดไป จนกระทั่งได้มีการวินิจฉัยคดีนั้นเสร็จสิ้น ถ้าเป็นคนชาติที่เป็นบุคคลธรรมดา โดยปกติจะถือหลักความผูกพันแท้จริงและใกล้ชิดมากที่สุด อันเป็นทฤษฎีในกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคลที่มีชื่อว่า The theory of effective or active nationality อันเป็นทฤษฎีที่ใช้ในการพิจารณาบุคคลที่สัญชาติไม่ชัดเจนเพื่อที่จะทราบสัญชาติที่อยู่เหนือกว่า ซึ่งอาจจะเรียกว่าเป็นสัญชาติที่แน่นอน (nominal) หรือมีประสิทธิผล (effective) หรือใช้ได้จริง ๆ (active) ก็ได้ ทั้งนี้ โดยพิจารณาอย่างถี่ถ้วนถึงภูมิลำเนาถิ่นที่อยู่ สิทธิและการมีส่วนร่วมทางการเมือง ศูนย์กลางของการบริหารงาน ผลประโยชน์ทางธุรกิจ ตลอดจนความสำคัญที่บุคคลนั้นให้กับรัฐและที่คาดหมายไว้สำหรับบุตรหลานในอนาคต ทั้งนี้ เพื่อที่จะพิสูจน์ว่า เป็นรัฐที่ผู้เสียหายมีความผูกพันใกล้ชิดที่สุด (master nationality) หรือผู้เสียหายมีสัญชาติที่แท้จริง (genuine nationality) ขณะที่ผู้เสียหายได้รับความเสียหายและรวมถึงในขณะที่เรียกร้องด้วย ดังเช่นคำตัดสินในคดี The Nottebohm case, 1953 ¹⁵

และเอกชนผู้เสียหายนี้อาจจะเป็นบุคคลธรรมดาหรือนิติบุคคลก็ได้ ในกรณีที่ผู้เสียหายเป็นนิติบุคคล มักจะมีปัญหาว่ารัฐใดที่ถือได้ว่าเป็นรัฐที่นิติบุคคลนั้นมีสัญชาติอย่างแท้จริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีของบริษัทข้ามชาติ (multinational corporation) ซึ่งการกำหนดสัญชาติของนิติบุคคลนั้นมีทฤษฎีการกำหนดสัญชาติของนิติบุคคลหลาย ๆ ทฤษฎี ซึ่งจะกล่าวโดยละเอียดใน

¹⁵ ดูรายละเอียดคดีนี้ในหน้า 33.

บทต่อไป ส่วนในการตัดสินของศาลยุติธรรมระหว่างประเทศเคยมีคดี The Barcelona Traction Case, 1970 ซึ่งพออนุมานได้ว่า ศาลได้พยายามหาความสัมพันธ์อันแท้จริง (Genuine link) ในการค้นหาสัญชาติของนิติบุคคล

(2) การหมดสิ้นกระบวนการแก้ไขส่วนท้องถิ่น (Exhaustion of Local remedies) หมายถึงผู้เสียหายได้ดำเนินการเรียกร้องครบตามกระบวนการยุติธรรมในดินแดนของรัฐที่ตนอาศัยครบทุกขั้นตอนแล้ว ไม่ว่าจะ เป็นหน่วยงานฝ่ายบริหารและฝ่ายปกครอง และฝ่ายตุลาการ ในทุกชั้นศาลแล้ว แต่ยังไม่ได้รับความยุติธรรม กฎหมายระหว่างประเทศกำหนดเงื่อนไขให้ผู้เสียหายดำเนินการเรียกร้องจนหมดสิ้นกระบวนการแก้ไขส่วนท้องถิ่นด้วยเหตุผลดังนี้¹⁶

- เมื่อเคารพกระบวนการยุติธรรมของรัฐนั้น ๆ ซึ่งเป็นหลักการเคารพอำนาจอธิปไตยของรัฐที่เอกชนได้อาศัยอยู่
- เพื่อให้ความเป็นธรรมแก่รัฐผู้รับผิดชอบ เพราะในเบื้องต้นรัฐนั้นก็จะต้องดำเนินวิธีการทดแทนความเสียหายอยู่แล้ว จึงควรจะใช้มาตรการของรัฐผู้จะต้องรับผิดชอบก่อน
- เพื่อป้องกันมิให้มีการด่วนเข้ามาแทรกแซงกิจการภายในของรัฐอื่น จึงต้องให้เอกชนดำเนินการแก้ไขให้ถูกต้องตามกระบวนการภายในรัฐนั้นเสียก่อน

การก่อความเสียหายให้เอกชน โดยปกติเป็นการฝ่าฝืนกฎหมายภายในเท่านั้น ยังมีได้มีการฝ่าฝืนกฎหมายระหว่างประเทศ เมื่อผู้เสียหายได้ดำเนินการตามกระบวนการยุติธรรมครบทุกขั้นตอนแล้ว และยังมีได้รับความเป็นธรรม จึงถือได้ว่าได้มีการละเมิดกฎหมายระหว่างประเทศผู้เสียหาย จึงขอให้รัฐที่ตนมีสัญชาติให้ความคุ้มครองทางการทูต กล่าวคือ ต้องถือว่ามี การกระทำผิดฝ่าฝืนกฎหมายระหว่างประเทศ

¹⁶ ฉันทลักษณ์ โชติรัตน์ดิลก, "ความรับผิดชอบของรัฐตามกฎหมายระหว่างประเทศ," วารสารนิติศาสตร์ 14, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528): 64.

(3) ผู้เสียหายต้องมีได้มีส่วนร่วมในการกระทำความผิดด้วย (Clean Hands) หมายความว่ารัฐจะให้ความคุ้มครองคนชาติของตนได้ต่อเมื่อผู้เสียหายมิได้มีส่วนร่วมในการกระทำ ความผิดด้วย แต่ถ้าผู้เสียหายประพฤติดนในลักษณะฝ่าฝืนกฎหมายภายในของรัฐที่ตนอาศัยอยู่ หรือมีส่วนพัวพันในการกระทำผิดตามกฎหมาย ภายในรัฐก็ไม่อาจให้ความคุ้มครองทางการทูตได้ และรัฐจะต้องไม่ละเมิดและกระทำผิดเสียเองด้วย

ดังนั้น หากครบหลักเกณฑ์ทั้งสามประการข้างต้นแล้ว บุคคลธรรมดาหรือนิติบุคคลที่เป็น ผู้เสียหายนั้น จึงสามารถร้องขอให้รัฐที่ตนมีสัญชาติอยู่นั้นใช้สิทธิคุ้มครองทางการทูตได้ ซึ่งเรื่อง การใช้สิทธิให้ความคุ้มครองนี้ ถือได้ว่าเป็นเรื่องที่มีความสำคัญที่สุดประการหนึ่ง ตามกฎหมาย ระหว่างประเทศในส่วนของความรับผิดชอบของรัฐ (State Responsibility)

ในทางปฏิบัติ รัฐนั้น ๆ จะไม่เข้าดำเนินการเพื่อคุ้มครองคนชาติของตน เว้นแต่จะ ได้รับคำร้องขอและรัฐนั้นได้พิจารณาเห็นสมควร อย่างไรก็ตามเมื่อรัฐนั้น ๆ ยื่นมือเข้าดำเนินการ แล้ว ข้อพิพาทนั้นจะกลายเป็นข้อพิพาทระหว่างรัฐ คือระหว่างรัฐผู้เป็นโจทก์กับรัฐผู้ก่อความเสียหาย และรัฐนั้น ๆ จะมีสิทธิทุกประการแต่ผู้เดียว ที่จะวินิจฉัยว่าจะควรฟ้องร้องต่อผู้คดี หรือ ประนีประนอมอย่างไร โดยที่คนชาติผู้เสียหายนั้นจะต้องถูกผูกมัดโดยการกระทำของรัฐต่าง ประเทศนั้นทุกประการ โดยเป็นที่ทราบกันว่า จุดมุ่งหมายสุดท้ายก็เพื่อทดแทนความเสียหายให้แก่ เอกชนหรือคนชาติผู้ได้รับความเสียหายนั้น¹⁷

2.1.3. สัญชาติของนิติบุคคลกับประโยชน์จากสนธิสัญญาต่าง ๆ

นอกจากสิทธิประโยชน์ที่นิติบุคคลที่มีสัญชาติของประเทศนั้น ๆ จะได้รับจาก ประเทศเจ้าของสัญชาติแล้ว นิติบุคคลที่มีสัญชาตินั้นจะได้รับประโยชน์จากสนธิสัญญาต่าง ๆ ซึ่ง ประเทศเจ้าของสัญชาติได้ทำไว้กับนานาประเทศอีกด้วย โดยเฉพาะกรณีนิติบุคคลนั้นออกไป

¹⁷ ฉันทลักษณ์ โชติรัตนดิถ, วารสารนิติศาสตร์, (2528): 65.

ประกอบกิจการนอกประเทศซึ่งสนธิสัญญาที่ทำไว้^{๑๕} โดยเฉพาะสนธิสัญญาทางพาณิชย์ไมตรีนั้นจะกำหนดถึงสิทธิของคนชาติของแต่ละฝ่าย และมีข้อกำหนดรวมถึงนิติบุคคลแห่งประเทศภาคีด้วย ดังนั้น นิติบุคคลที่มีสัญชาติของประเทศภาคีย่อมอ้างถึงสิทธิดังกล่าวนี้ได้เช่นเดียวกัน เพราะถ้าหากว่าไม่ให้รวมถึงนิติบุคคลด้วยแล้ว ประโยชน์ที่จะได้รับจากสนธิสัญญาเฉพาะบุคคลธรรมดา นั้น จะเป็นเรื่องเล็กน้อยเกินไปเพราะกิจการส่วนใหญ่ในทางการค้าระหว่างประเทศ มักจะเป็นการดำเนินงานในรูปของนิติบุคคล ซึ่งรูปแบบที่นิยมจัดตั้งกันคือรูปแบบของบริษัทจำกัด ตัวอย่างของสนธิสัญญาทางพาณิชย์ไมตรี เช่น สนธิสัญญาทางไมตรีและความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศไทยและสหรัฐอเมริกา พ.ศ. 2511 (Treaty of Amity and Economic Relations Between the Kingdom of Thailand and the United States of America)^{๑๖} ซึ่งลงนาม ณ กรุงเทพมหานคร วันที่ 29 พฤษภาคม พ.ศ. 2509 และให้คำสัตยาบัน ณ กรุงวอชิงตัน วันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2511 ในข้อ 4.1 ของสนธิสัญญานี้ "กำหนดให้ คนชาติและบริษัทของภาคี ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดจะได้รับผลปฏิบัติอย่างคนชาติในเรื่องเกี่ยวกับการจัดตั้ง ตลอดจนการได้มาซึ่งผลประโยชน์ในวิสาหกิจทุกประเภทเพื่อประกอบกิจกรรมทางพาณิชย์ อุตสาหกรรม การคลัง และธุรกิจอื่นภายในอาณาเขตของภาคีอีกฝ่ายหนึ่ง"

^{๑๕} โดยที่คนชาติของสหรัฐอเมริกาต้องมายื่นคำขอใบอนุญาตประกอบธุรกิจในที่ที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์กำหนดไว้ ตามกฎกระทรวง ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2523) ออกตามความในประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 281 และต้องยื่นคำขอใบอนุญาตของกรมทะเบียนการค้า ตามประกาศกรมทะเบียนการค้า เรื่องกำหนดแบบและวิธีการขอใบอนุญาตและหนังสือรับรองประกอบธุรกิจของคนต่างด้าว ตามประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 281

หมายความว่า คนชาติและบริษัท ของประเทศไทยและสหรัฐอเมริกา มีสิทธิพิเศษสามารถประกอบธุรกิจตามข้อ 4.1 นี้ได้ แม้จะมีกฎหมายพิเศษห้ามมิให้คนต่างด้าวประกอบธุรกิจก็ตาม (ซึ่งตัวอย่างของกฎหมายนี้ในประเทศไทย คือ ประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 281) ทั้งนี้ทั้งนั้น ภายในอาณาเขตของประเทศทั้งสองฝ่ายได้เสมอเหมือนและเท่าเทียมกันทุกประการ แต่มีข้อยกเว้นในสนธิสัญญาดังกล่าว ในธุรกิจบางประเภทในข้อ 4.2 ที่จะขอรับความคุ้มครองตามสนธิสัญญาดังกล่าวไม่ได้ ถือว่าเป็นข้อยกเว้นของสนธิสัญญาดังกล่าว มีธุรกิจ 5 ประเภทดังต่อไปนี้คือ

1. การประกอบธุรกิจเกี่ยวกับการคมนาคมและการขนส่ง
2. การทำหน้าที่รับดูแลทรัพย์สิน เพื่อประโยชน์ของผู้อื่น
3. การธนาคารที่เกี่ยวกับการทำหน้าที่รับฝากเงิน
4. การแสวงหาผลประโยชน์จากที่ดินหรือทรัพยากรธรรมชาติอื่น
5. การค้าภายในเกี่ยวกับผลิตผลทางเกษตรพื้นเมือง

นอกจากสิทธิในเรื่องการประกอบธุรกิจแล้ว ยังมีสิทธิพิเศษที่ให้สิทธิแก่คนชาติและบริษัททั้งสองประเทศบางประการ แม้ว่าจะมีกฎหมายพิเศษต้องห้ามไว้ ตัวอย่างเช่น

1. สถานภาพทางกฎหมายของ บริษัทภาคี จะได้รับการยอมรับนับถือภายในอาณาเขตของภาคีอีกฝ่ายหนึ่ง
2. ทรัพย์สินรวมทั้งผลประโยชน์ทางตรงหรือทางอ้อมในทรัพย์สินของ คนชาติและบริษัท ของภาคีฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด จะได้รับความคุ้มครองและความมั่นคงภายในอาณาเขตของภาคีอีกฝ่ายหนึ่ง
3. ภาคีแต่ละฝ่ายจะประสาทให้ผลปฏิบัติอันเป็นธรรมและเที่ยงธรรมแก่ คนชาติและบริษัท ของภาคีอีกฝ่ายหนึ่ง การเข้าไปหรือการทำความรบกวนในเคหสถาน สำนักงาน คลังสินค้า โรงงาน และสถานที่อื่นของคนชาติและบริษัทของภาคีฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด จะกระทำได้อาศัยกฎหมายและคำวินิจฉัยอย่างรอบคอบถึงความสะดวกของผู้ครอบครองและดำเนินธุรกิจ
4. คนชาติและบริษัท ของภาคีฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด จะได้รับผลปฏิบัติอย่างคนชาติในเรื่องเกี่ยวกับการจัดตั้ง ตลอดจนการได้มาซึ่งผลประโยชน์ในวิสาหกิจทุกประเภท เพื่อประกอบกิจกรรมทางพาณิชย์ อุตสาหกรรม การคลัง และธุรกิจอื่น ภายในอาณาเขตของภาคีอีกฝ่ายหนึ่ง

ที่กล่าวมานี้เป็นเรื่องกรณีในเวลาปกติ ส่วนสำหรับภาวะสงครามนั้น ย่อมจะเห็นประโยชน์ได้จากการที่มีข้อกำหนดและกฎหมายอันเกี่ยวกับการควบคุมทรัพย์สินของชนชาติศัตรู ซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นในเวลาสงคราม เพราะเพื่อผลประโยชน์ส่วนรวมของประชาชนและความมั่นคงของประเทศชาติ จะได้สามารถเข้าควบคุมหรือจัดการกิจการที่ถือว่าเป็นกิจการหรือทรัพย์สินของชนชาติอันเป็นศัตรูของประเทศไทย ซึ่งตัวอย่างในเรื่องนี้ของประเทศไทยได้เคยมีกฎหมายควบคุมทรัพย์สินของชนชาติศัตรูในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 คือพระราชบัญญัติว่าด้วยชนชาติศัตรูและทรัพย์สินของชนชาติศัตรู พ.ศ. 2485 ซึ่งให้ใช้ในการควบคุมและจัดการทรัพย์สินของชนชาติศัตรูในเวลาเกิดสงคราม ซึ่งเนื้อหาสาระสำคัญของพระราชบัญญัตินี้ก็เพื่อควบคุมและจัดการทรัพย์สินของชนชาติศัตรู ซึ่งในที่นี้ก็หมายถึงประเทศที่เป็นสัมพันธมิตร เช่น สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฯลฯ เพราะประเทศไทยอยู่ฝ่ายอักษะร่วมกับประเทศญี่ปุ่น ดังนั้น ในเวลานั้นประเทศไทยจึงถือว่าประเทศสัมพันธมิตรดังกล่าวเป็นชนชาติศัตรู ไม่ว่าจะทรัพย์สินต่าง ๆ ของบุคคลหรือนิติบุคคลอื่นใด หากนิสจนได้ว่ามีสัญชาติของประเทศอันถือว่าเป็นชนชาติศัตรูนั้น ก็จะถูกควบคุมและจัดการโดยรัฐบาลไทยในสมัยนั้น จึงเห็นได้ว่าสัญชาติของนิติบุคคลจึงมีความสำคัญอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นยามปกติหรือยามเกิดสงครามขึ้นก็ตาม

2.1.4. สัญชาติของนิติบุคคลในฐานะเป็นตัวชี้ให้เห็นกฎหมายที่จะบังคับใช้

ปกติหากนิติบุคคลใดมีสัญชาติของประเทศใด ก็จะต้องอยู่ภายใต้บังคับของกฎหมายแห่งประเทศเจ้าของสัญชาตินั้น ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าเมื่อรู้สัญชาติก็รู้กฎหมายที่ใช้บังคับ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ความสามารถของนิติบุคคล ตลอดจนสิทธิและหน้าที่ของนิติบุคคลขึ้นอยู่กับสัญชาติของนิติบุคคลนั้น ๆ ก็คือว่าการพิจารณาความสามารถของนิติบุคคลนั้นจะต้องพิจารณาสัญชาติของนิติบุคคลก่อนในฐานะที่เป็นจุดเกาะเกี่ยว (point of attachment) ตัวอย่างเช่นในประเทศไทยได้บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติว่าด้วยการชดกันแห่งกฎหมาย พ.ศ. 2481 มาตรา 10 วรรคแรกซึ่งบัญญัติเป็นหลักไว้ว่า "ความสามารถและความไร้ความสามารถของบุคคลย่อมเป็นไปตามกฎหมายสัญชาติของบุคคลนั้น..." ซึ่งอนุมาณรวมไปถึงนิติบุคคลด้วย ในกรณีของการชดกันแห่งกฎหมาย ก่อนอื่นต้องดูว่า บริษัทนั้นมีสัญชาติของประเทศใดหรือสังกัดประเทศใดเสียก่อน เช่น หากพิจารณาและกำหนดได้แล้วว่าบริษัทนั้นเป็นบริษัทที่มีสัญชาติประเทศฝรั่งเศส ก็ใช้กฎหมายของประเทศฝรั่งเศสนั้นบังคับใช้ โดยพิจารณาว่าในสถานภาพนิติบุคคล การก่อตั้ง

บริษัทนั้นกฎหมายของประเทศสหรัฐอเมริกาได้บัญญัติในเรื่องนี้ไว้ว่าอย่างไร ก็คือต้องดูว่า บริษัทนั้นมีสัญชาติของประเทศใดจึงจะใช้กฎหมายของประเทศที่บริษัทนั้นมีสัญชาติบังคับใช้ ดังนั้น สัญชาติของนิติบุคคลจึงเป็นจุดเกาะเกี่ยวที่สำคัญและเป็นตัวชี้ให้เห็นกฎหมายที่จะบังคับไว้ด้วย

2.2 หลักเรื่องอำนาจรัฐ (Jurisdiction) ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องสัญชาติ

ตามหลักทั่วไป สัญชาติเป็นสิ่งสำคัญในการวินิจฉัยว่า บุคคลจะมีสิทธิและหน้าที่อย่างไรหรือไม่ ซึ่งได้มีการบัญญัติไว้ในกฎหมายของรัฐที่บุคคลนั้นมีสัญชาติ การให้สัญชาติ การเสียสัญชาติ การถอนสัญชาติ และการกลับคืนมีสัญชาติถือเป็นเรื่องภายในเขตอำนาจของรัฐ ซึ่งย่อมมีผลภายในรัฐนั้น¹⁹ แต่อาจไม่มีผลระหว่างประเทศ และไม่จำเป็นต้องมีผลเป็นการผูกพันรัฐอื่นโดยอัตโนมัติ ในเรื่องเกี่ยวกับรัฐเป็นผู้ให้สัญชาตินี้ ตามกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล หมายถึงว่า รัฐนี้ถือเป็นนิติบุคคลในทางกฎหมายระหว่างประเทศ และเป็นที่ยอมรับของ รัฐอื่นกันว่า รัฐหนึ่ง ๆ นั้น มีสิทธิที่จะกำหนดกฎเกณฑ์เกี่ยวกับสัญชาติของรัฐตน และมีสิทธิที่จะดำเนินการเพื่อรักษาผลประโยชน์ของคนชาติของตนในส่วนที่เกี่ยวกับรัฐอื่น

จะเห็นได้ว่า รัฐมีอำนาจรัฐอย่างเต็มที่ในเรื่องเกี่ยวกับการให้และการกำหนดสัญชาติ ไม่ว่าแก่บุคคลธรรมดาหรือนิติบุคคล แต่ถ้าจะให้ผูกพันกับประเทศอื่น ๆ แล้ว ก็ต้องสอดคล้องกับกฎหมายระหว่างประเทศ และหลักเกณฑ์เกี่ยวกับสัญชาติที่ยอมรับกันในนานาอารยประเทศด้วย แนวความคิดที่รัฐเป็นผู้ใช้อำนาจรัฐในการให้สัญชาตินี้ เริ่มมาจากการที่เกิดขึ้นเป็น "รัฐ" ได้ตามกฎหมายระหว่างประเทศ เมื่อเกิดขึ้นเป็น "รัฐ" ขึ้นได้แล้ว รัฐจะต้องพยายามให้เกิดความเป็นปึกแผ่นและความมั่นคงในอาณาเขตดินแดนของตนเอง สิ่งหนึ่งที่รัฐจะกระทำได้โดยการ

¹⁹ ผดุง ปัทมสังข์, วารสารนิติศาสตร์มหาวิทยาลัยศรีปทุม, (2532): 79.

ใช้อำนาจของรัฐ ก็คือ การให้สัญชาติแก่บุคคลในดินแดนนั้น เพื่อที่จะให้บุคคลนั้น ๆ มีความผูกพัน และจงรักภักดีต่อรัฐ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าสัญชาติเป็นสิ่งผูกพันระหว่างบุคคลกับรัฐ ปัญหาที่ควรพิจารณาต่อไปว่า การให้สัญชาติอันเป็นสิ่งผูกพันระหว่างบุคคลกับรัฐแก่บุคคลนั้น อาศัยหลักการอย่างไร และสิ่งผูกพันที่ว่านี้มีลักษณะในทางกฎหมายอย่างไร

2.2.1 หลักในการให้สิ่งผูกพันระหว่างบุคคลกับรัฐ

- ประการที่ 1 เป็นความจำเป็นของรัฐผู้ให้สิ่งผูกพันหรือสัญชาตินั้นเอง เพราะบุคคลย่อมประกอบเป็นคนชาติของรัฐ และการที่รัฐต้องมีคนชาตินั้นเป็นสิ่งจำเป็นทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจและการเมือง เพื่อให้เกิดความมั่นคงของรัฐนั้น
- ประการที่ 2 เป็นความต้องการของบุคคลเอง เป็นเจตนาของบุคคลที่ต้องการสิ่งผูกพันกับรัฐ ซึ่งทำให้คนได้มีทั้งสิ้นและหน้าที่ และได้รับความคุ้มครองจากรัฐนั้น
- ประการที่ 3 เป็นความจำเป็นระหว่างประเทศ เนื่องจากมีรัฐและสัญชาติต่าง ๆ อยู่ในโลกนี้เป็นจำนวนไม่น้อย ต่างรัฐต่างก็วางกฎเกณฑ์ในเรื่องการให้สิ่งผูกพันหรือสัญชาติเอาตามอำเภอใจ แต่ก็ได้เกิดมีความจำเป็นระหว่างประเทศในข้อที่จำต้องพยายามให้มีกฎเกณฑ์ระหว่างประเทศในเรื่องนี้ ด้วยการพยายามที่จะมีจารีตประเพณีระหว่างประเทศขึ้น เพื่อให้รัฐยอมรับในหลักการที่ว่าบุคคลทุกคนต้องมีสัญชาติเดียว เพื่อหลีกเลี่ยงการมีสองสัญชาติ และการไร้สัญชาติ แต่ความพยายามข้อนี้ก็มิสู้จะสอดคล้องกับหลักอธิปไตยหรือเอกราชของรัฐมากนัก

2.2.2 ลักษณะในทางกฎหมายของสิ่งผูกพันระหว่างบุคคลกับรัฐ

1. สัญชาติเป็นสิ่งผูกพันตามกฎหมายมิใช่เป็นสิ่งผูกพันโดยสัญญา
 ทั้งนี้ เพราะสัญชาติมิได้เป็นสิ่งผูกพันที่เกิดจากสัญญาระหว่างรัฐกับบุคคล ซึ่งเป็นคนชาติของรัฐนั้น การที่จะได้สัญชาติหรือเสียสัญชาติภายหลังกำเนิด ก็เนื่องจากเป็นผลของกฎหมายหรือโดยคำวินิจฉัยของเจ้าพนักงานตามกฎหมายของรัฐนั้น ²⁰
2. สัญชาติเป็นสิ่งผูกพันตามกฎหมายมหาชน
 สิ่งผูกพันที่เป็นสัญชาตินี้ เป็นสิ่งที่รัฐมีอำนาจจะกำหนดเอาได้ตามต้องการ ทั้งนี้ ก็ต้องสอดคล้องกับกฎหมายระหว่างประเทศด้วย โดยพิจารณาถึงความต้องการหรือความจำเป็นต่าง ๆ ของรัฐนั้น ²¹
3. สัญชาติทำเป็นสิ่งผูกพันตามกฎหมายภายในมากกว่าตามกฎหมายระหว่างประเทศ
 สิ่งผูกพันในเรื่องสัญชาตินี้ ย่อมต้องคำนึงความจำเป็นภายในของรัฐมากกว่าความจำเป็นระหว่างประเทศ ทั้งนี้มีใ้หมายความว่า จะต้องมีถึงกฎหมายระหว่างประเทศเสียเลย เพราะรัฐต้องอยู่ร่วมกับสังคมระหว่างประเทศของรัฐ ดังนั้นจึงต้องสอดคล้องกับกฎเกณฑ์ระหว่างประเทศ ที่นานาอารยประเทศได้ยอมรับด้วย แต่การที่รัฐพิจารณาให้สัญชาติบุคคลนั้น รัฐย่อมต้องคำนึงถึงความจำเป็นภายในซึ่งเป็นเรื่องส่วนใหญ่เกี่ยวกับ สังคม เศรษฐกิจ และการเมืองเป็นอันดับแรก และให้ความสำคัญเหนือกว่าความจำเป็นระหว่างประเทศ ดังนั้น รัฐจึงเป็นผู้มีอำนาจแต่ผู้เดียว ในการที่จะกำหนดว่าบุคคลใดจะสามารถมีสิทธิและหน้าที่ได้ตามกฎหมายว่าด้วยสัญชาติ กล่าวคือรัฐจะมีอำนาจโดยเต็มที่ในการบัญญัติกฎหมายของรัฐ อันเกี่ยวกับการให้สัญชาติกับเสียสัญชาติ การถอนสัญชาติ และการกลับคืนมีสัญชาติ เป็นเรื่องภายในเขตอำนาจของรัฐ แต่เพียงผู้เดียว ซึ่งการที่รัฐกระทำการอย่างนี้ เรียกว่าเป็นการที่รัฐมีอำนาจรัฐเหนือดินแดน

²⁰ สุเทพ อรรถากร, กฎหมายระหว่างประเทศกับการเมืองระหว่างประเทศ, พฤติกรรม และ เอกสารเล่ม 1 ภาคสันติ, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2516 หน้า 28.

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 32.

ของรั้วอันเกี่ยวพันกับเรื่องสัญชาติ (Territorial Jurisdiction) ²² ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปในสังคมนระหว่างประเทศของรัฐว่า ปกติกัรัฐจะมีอำนาจอิสระที่จะกระทำการใด ๆ ได้แต่ผู้เดียวในดินแดนของตนได้โดยไม่ต้องฟังคำบัญชาจากรัฐอื่นโดยอยู่แล้ว

ในกรณีทีบุคคลธรรมดาหรือนิติบุคคล มีถิ่นที่อยู่หรือมีกิจกรรมอยู่ภายใต้อาณาเขตดินแดนของรัฐนั้น ส่วนมากจะไม่ค่อยมีปัญหาขัดแย้งในเรื่องสัญชาติ และถ้าหากเกิดปัญหาขึ้นก็ตกอยู่ภายใต้อำนาจรัฐนั้น (Jurisdiction) และภายใต้กฎหมายภายในของรัฐนั้น ๆ จะเกิดมีปัญหามากเมื่อบุคคลธรรมดาหรือนิติบุคคลนั้นได้ออกไปอยู่ในประเทศอื่น ๆ หรืออยู่ภายใต้อาณาเขตดินแดนของรัฐอื่น ดังนั้นเมื่อบุคคลธรรมดาหรือนิติบุคคลที่ถือเป็นคนชาติของรัฐหนึ่ง ได้รับความเสียหายอันเนื่องจากการกระทำที่ขัดต่อกฎหมายระหว่างประเทศโดยรับอื่นและไม่สามารถหาทางแก้ไขให้เห็นที่พอใจโดยวิธีการธรรมดาอื่นใดได้ เช่น ไม่ได้ได้รับความยุติธรรมเท่าที่ควรจากขบวนการยุติธรรมภายในประเทศอื่นนั้น หรือที่เรียกว่า การหมดสิ้นวิธีการแก้ไขภายใน (Exhaustion of Local Remedies) รัฐที่มีบุคคลธรรมดาหรือนิติบุคคลสังกัดอยู่ จะสามารถใช้สิทธิที่เรียกว่า สิทธิในการคุ้มครองคนชาติของตนได้ (Diplomatic Protection) โดยในการที่รัฐนั้น ๆ หยิบยกกรณีคนชาติของตนขึ้นดำเนินการโดยวิธีทางการทูต หรือกระบวนการทางตุลาการระหว่างประเทศแทนคนชาติของตน ถือว่ารัฐได้ยืนยันการใช้สิทธิในการคุ้มครองคนชาติ

²² อำนาจรัฐเหนืออาณาเขตหรือดินแดนของรัฐ มีลักษณะที่ปรากฏ 2 ประการ ประการแรก มีลักษณะทาง positive คือเป็นอำนาจปกครองเหนือบุคคลทุกคนไม่ว่าจะเป็นบุคคลที่เป็นสมาชิกหรือมีสัญชาติของรัฐเองหรือบุคคลที่มีสัญชาติอื่น ตลอดจนทรัพย์สินทั้งหลายที่ปรากฏอยู่ในอาณาเขตของรัฐ

ประการที่สอง มีลักษณะทาง negative คือภายในอาณาเขตของรัฐ อำนาจของรัฐ อื่นยอมไม่อาจเข้าไปก้าวก่ายหรือแทรกแซงได้ ยกเว้น แต่กรณีที่เป็นการจำยอมของรัฐตามกฎหมายระหว่างประเทศเท่านั้น คือกรณีการใช้สิทธิคุ้มครองคนชาติ (Diplomatic protection) (ที่มา : สมยศ เชื้อไทย, "รัฐ : ปัญหาเกี่ยวกับข้อความคิดและสาระสำคัญ"

วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 3 (2530): 109-110.)

ของตน และไม่สำคัญว่าข้อพิพาทนั้นจะมีสาเหตุจากผลประโยชน์ส่วนบุคคลหรือไม่ก็ตาม ตราบใดที่รัฐได้ยกเรื่องขึ้นดำเนินการในนามคนสัญชาติของตนในศาลระหว่างประเทศแล้ว ถือว่ารัฐเป็นโจทก์ในข้อพิพาทนั้นแต่ผู้เดียว ถ้าเราพิจารณาให้ดีในเรื่องนี้ เป็นเรื่องของการยืนยันสิทธิของรัฐเหนือคนชาติของตนมากกว่าที่จะเป็นการยืนยันสิทธิของบุคคลที่ถือสัญชาติของรัฐ²³ อาจกล่าวได้ว่าเป็นการที่รัฐใช้อำนาจรัฐเหนือบุคคลที่เกี่ยวข้องกับเรื่องสัญชาติ (Personal Jurisdiction) โดยที่รัฐที่บุคคลธรรมดาหรือนิติบุคคลสังกัดอยู่ หรือถือสัญชาติอยู่มีอำนาจฟ้องร้องบุคคลหรือรัฐผู้กระทำความผิดนั้น ที่ได้ทำความเสียหายแก่บุคคลธรรมดาหรือนิติบุคคลที่ถือสัญชาติของรัฐนั้น ๆ อยู่ โดยใช้สิทธิในการคุ้มครองคนชาติของตน ซึ่งสิทธิของรัฐอันนี้ถือเป็นอำนาจรัฐที่มีเหนือบุคคล และรัฐมีอำนาจที่จะใช้สิทธินี้กับคนชาติที่มีสัญชาติของตนได้เสมอ ไม่ว่าจะอยู่ในดินแดนของรัฐใด ๆ²⁴

นอกจากรัฐมีอำนาจเหนือบุคคลธรรมดาและนิติบุคคล ที่มีสัญชาติของรัฐตนเองแล้ว รัฐยังใช้อำนาจรัฐในการกำหนดสิ่งอื่นที่มีใช้ทั้งบุคคลธรรมดาและนิติบุคคลอีกด้วย คือสิ่งที่ไม่มีใช้บุคคล แต่อาจมีสัญชาติได้เช่น เรือและเครื่องบิน²⁵ แต่สัญชาติของเรือและเครื่องบิน มีสัญชาตินั้น มีความแตกต่างกับลักษณะของสัญชาติที่ให้แก่บุคคลไปบ้างเล็กน้อย²⁶ กล่าวคือ การ

²³ Bectett, Sir Eric, "Diplomatic Claims in respect of Injuries to Companies" Grotius Transactions, 17 (1931): 335-340.

²⁴ Jean Raby, "The right of intervention for the protection of national : reassessing the doctrinal debate" Les Cahiers de Droit, 30 (June 1989): 441-493.

²⁵ McNair, Lord, "The National Character and Status of Corporations", B.Y.I.L. 4 (1923 - 1924): 38 - 47.

²⁶ Bishop, William, International Law, cases and materials, (New York : Prentice-Hall, Inc., 1940) p. 303.

กล่าวโดยสรุป สัญชาติของเรือและเครื่องบินนั้น มีความแตกต่างในความหมายและวัตถุประสงค์ในการกำหนดสัญชาติจากสัญชาติของบุคคลธรรมดาและสัญชาติของนิติบุคคล โดยที่อาจไม่ควรใช้คำว่า "สัญชาติ" กับเรือและเครื่องบิน เพราะจะทำให้เข้าใจสับสนเมื่อนำมาเปรียบเทียบสัญชาติของบุคคลธรรมดาและสัญชาติของนิติบุคคล ซึ่งอย่างไรก็ดี หากมีปัญหาเกี่ยวกับเรื่องสัญชาติเกิดขึ้น ได้มีกฎหมายระหว่างประเทศบัญญัติไว้ ก็คือ อนุสัญญากรุงเฮกว่าด้วยปัญหาบางประการเกี่ยวกับการขัดกันแห่งกฎหมายสัญชาติ ค.ศ. 1930 (Hague Convention on Certain questions Relating to the Conflict of Nationality Laws)³⁰ ได้บัญญัติเป็นใจความสำคัญดังนี้

- เป็นเรื่องของแต่ละรัฐจะวินิจฉัยภายใต้กฎหมายของตนว่าบุคคลใดมีสัญชาติของตน โดยกฎหมายว่าด้วยสัญชาตินี้จะต้องได้รับการรับรองโดยรัฐอื่น ๆ ว่าสอดคล้องกับกฎหมายระหว่างประเทศ และหลักกฎหมายอันเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปในเรื่องสัญชาติ
- ปัญหาว่าบุคคลใดมีสัญชาติของรัฐใดหรือไม่ ให้วินิจฉัยตามกฎหมายของรัฐนั้น
- สำหรับปัญหาสำหรับบุคคลคนหนึ่งมีมากกว่าหนึ่งสัญชาติ อาจถือได้ว่าเป็นบุคคลสัญชาติของแต่ละประเทศที่บุคคลนั้นมีสัญชาติ
- รัฐจะไม่ให้ความคุ้มครองทางการทูตแก่บุคคลที่มีสัญชาติตน ต่ออีกรัฐหนึ่งซึ่งบุคคลนั้นมีสัญชาติอยู่ด้วย

³⁰ สมศักดิ์ ชูโต และ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, กฎหมายระหว่างประเทศปัจจุบัน, (กรุงเทพฯ: สภาวิจัยแห่งชาติ, 2514) หน้า 127.

³¹ โปรดดูอนุสัญญากรุงเฮก มาตรา 1, 2, 3, 4 และ 5 อนุสัญญานี้มีผลใช้บังคับเมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม ค.ศ. 1937 มีภาคีสมาชิกทั้งหมด 19 ประเทศ.

- ในรัฐที่สาม บุคคลที่มีมากกว่าหนึ่งสัญชาติ จะได้รับการปฏิบัติเสมือนมีสัญชาติเดียว โดยไม่ขัดต่อการบังคับใช้กฎหมายของตนในเรื่องสถานะของบุคคล และไม่ขัดต่ออนุสัญญาใด ๆ ที่มีผลใช้บังคับอยู่ รัฐที่สามจะรับรองว่าระหว่างสัญชาติที่บุคคลนั้นมีอยู่ บุคคลนั้นมีสัญชาติของประเทศที่บุคคลนั้นมีถิ่นที่อยู่เป็นประจำหรือเป็นแหล่งสำคัญหรือมีสัญชาติของประเทศซึ่งบุคคลนั้นมีความเกี่ยวพันใกล้ชิดมากที่สุด^{๓๒} จะเห็นได้ว่าในเรื่องอำนาจรัฐ (Jurisdiction) อันเกี่ยวข้องกับเรื่องสัญชาตินั้น ตามอนุสัญญานี้ถือว่าเป็นเรื่องภายในของแต่ละรัฐ ที่จะวินิจฉัยภายใต้กฎหมายของตนว่าจะให้บุคคลใดมีสัญชาติของรัฐตนบ้าง ซึ่งในแต่ละรัฐก็จะกำหนดกฎเกณฑ์หรือกฎหมายในเรื่องการกำหนดหรือการให้สัญชาติแก่บุคคลธรรมดา และรวมถึงนิติบุคคลไว้แตกต่างกันไป แต่อย่างไรก็ดีหลักเกณฑ์กฎหมายว่าด้วยสัญชาติดังกล่าวนี้ จะต้องได้รับการรับรองโดยรัฐอื่น ๆ ว่าสอดคล้องกับกฎหมายระหว่างประเทศ และหลักกฎหมายอันเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปในเรื่องสัญชาตินี้ด้วย ซึ่งมีตัวอย่าง มีกรณีพิพาทในเรื่องสัญชาติที่ขึ้นอยู่กับศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ เป็นคดีที่น่าสนใจมาก คือคดี Notte Case^{๓๓}

ข้อเท็จจริงของเรื่องนี้มีอยู่โดยย่อว่า นาย Friedrich Notte เกิดในเมือง แอมเบิร์ก ประเทศเยอรมัน เมื่อวันที่ 16 กันยายน ค.ศ. 1881 เป็นคนสัญชาติเยอรมัน โดยกำเนิดและยังคงมีสัญชาติเยอรมันจนถึงประมาณเดือนตุลาคม ค.ศ. 1939 นาย Notte ได้ยื่นคำร้องขอแปลงสัญชาติเป็นสัญชาติลิกเตนสไตน์ ต่อมาเมื่อปี ค.ศ. 1905 นาย Notte ได้ไปอยู่ที่ประเทศกัวเตมาลา และมีถิ่นที่อยู่ที่นั่น ตลอดจนได้ใช้ประเทศนั้นเป็นสำนักงานใหญ่ติดต่อธุรกิจ ทั้งปวง นาย Notte ได้มีถิ่นที่อยู่ถาวรในประเทศกัวเตมาลา จนกระทั่งปี ค.ศ. 1943 ได้เกิดข้อพิพาทนี้ขึ้น โดยรัฐบาลลิกเตนสไตน์ได้ยื่นฟ้องต่อศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ กล่าวหารัฐบาลกัวเตมาลาได้ปฏิบัติในลักษณะที่ขัดต่อกฎหมายระหว่างประเทศเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อร่างกาย

^{๓๒} ^{๓๓} โปรดดู Notte Case, Liechtenstein V. Guatemala, International Court of Justice Reports, 1955, อ้างโดย สมปอง สุจริตกุล, รายงานการวิจัยต่อสภาวิจัยแห่งชาติ. กรุงเทพฯ: สภาวิจัยแห่งชาติ, 2516.

และทรัพย์สินของนาย Notte จึงขอให้รัฐบาลกัวเตมาลาชดใช้ค่าสินไหมทดแทนความเสียหาย รัฐบาลกัวเตมาลาได้ต่อสู้ว่าคำฟ้องไม่ถูกต้องด้วยเหตุหลายประการ ที่สำคัญที่สุด คือเรื่องสัญชาติ ของนาย Notte ที่ประเทศลิกเตนสไตน์ได้ใช้สิทธิคุ้มครองทางการทูต (Diplomatic Protection) ตามหลักกฎหมายระหว่างประเทศ

ในการพิจารณาคดีนี้ ศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ ได้วินิจฉัยในข้อความในคำ พิพากษาที่พอสรุปเป็นสาระสำคัญ ดังนี้

- สัญชาติจะต้องสอดคล้องกับสถานะอันแท้จริง และรัฐไม่อาจอ้างกฎเกณฑ์ในเรื่อง สัญชาติที่ตนกำหนดขึ้นเองให้รัฐอื่นต้องรับรอง เว้นแต่กฎเกณฑ์นั้นจะสอดคล้องกับหลักทั่วไป อัน เป็นที่ยอมรับในบรรดาอารยประเทศในเรื่องสัญชาติ

- ปัญหาสำคัญที่จะต้องพิจารณาก็คือ ในขณะที่แปลงสัญชาติ ผู้ขอแปลงสัญชาติมีความ สัมพันธ์ใกล้ชิดในด้านประเพณี การตั้งหลักฐาน การมีผลประโยชน์ กิจกรรมต่าง ๆ ความ ผูกพันทางครอบครัว และความตั้งใจสำหรับอนาคตอันใกล้ชิดกับรัฐที่ขอแปลงสัญชาติ มากกว่ารัฐ อื่นหรือไม่

- ในกรณี นาย Notte ศาลฯ เห็นว่าความผูกพันที่แท้จริงไม่มีระหว่าง นาย Notte กับประเทศลิกเตนสไตน์ เมื่อการแปลงสัญชาติมิได้มีความผูกพันแท้จริงมาก่อน ทำให้ขาด สิ่งอันเป็นสาระสำคัญ เป็นการอนุญาตให้แปลงสัญชาติโดยปราศจากเงื่อนไขในการให้สัญชาติอัน เป็นที่รับรองในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

ดังนั้น โดยเหตุผลในประการสำคัญที่กล่าวข้างต้น ศาลยุติธรรมระหว่างประเทศด้วย คະแนนเสียง 11 ต่อ 3 จึงวินิจฉัยว่าคำฟ้องของรัฐบาลลิกเตนสไตน์ไม่ถูกต้อง ไม่อาจยอมรับได้ ประเทศกัวเตมาลาไม่อยู่ในฐานะที่จะต้องยอมรับสัญชาติที่ให้ในลักษณะนั้น เพราะฉะนั้นประเทศ ลิกเตนสไตน์จึง ไม่มีสิทธิที่จะให้ความคุ้มครอง (Diplomatic Protection) แก่ นาย Notte ต่อประเทศกัวเตมาลา

จะเห็นได้จากคดีนี้ รัฐมีอำนาจรัฐในการให้สัญชาติแก่บุคคลหนึ่งบุคคลใดได้ แต่จะต้องสอดคล้องกับกฎเกณฑ์หรือหลักทั่วไปอันเป็นที่ยอมรับของบรรดานานอารยประเทศด้วย ซึ่งในการที่รัฐจะใช้อำนาจรัฐ (Jurisdiction) อันเกี่ยวกับเรื่องสัญชาตินั้น ถือว่าเป็นสิทธิที่จะบัญญัติไว้ในกฎหมายของรัฐ เป็นเรื่องภายในเขตอำนาจของรัฐ ซึ่งย่อมมีผลบังคับใช้ภายในรัฐนั้น แต่อาจจะมีผลระหว่างประเทศ และไม่จำเป็นต้องมีผลเป็นการผูกพันรัฐอื่นโดยอัตโนมัติ แต่ถ้าจะให้ผลผูกพันระหว่างประเทศ ดังนั้นจึงต้องสอดคล้องกับกฎหมายระหว่างประเทศด้วย

ในการที่รัฐมีอำนาจรัฐในการให้สัญชาติแก่บุคคลธรรมดา นี้ ก็มีการอนุโลมกันว่ารัฐย่อมมีอำนาจรัฐในการให้หรือกำหนดสัญชาติกับนิติบุคคลด้วย ซึ่งปัญหาว่าการให้มี "สัญชาติ" (Nationality) นี้จะสามารถใช้กับนิติบุคคล (juristic persons) ด้วยหรือไม่ เป็นที่ถกเถียงกันอย่างกว้างขวางในอดีตที่ผ่านมา บางทีก็ให้ใช้คำว่า ลักษณะอันแสดงความเกี่ยวพันกับชาติ (National character) ซึ่งเป็นคำที่นำใช้มากกว่าคำว่า "สัญชาติ" ในกรณีที่เกี่ยวข้องถึงนิติบุคคล อย่างไรก็ตามปัญหาเรื่องนี้เป็นที่ยุติในปัจจุบัน โดยถือว่านิติบุคคลย่อมสามารถจะมี "สัญชาติ" ได้ เพราะสัญชาติถือเป็นเครื่องผูกมัดความสัมพันธ์ให้บุคคลอันรวมถึงนิติบุคคลด้วยให้เข้ากับรัฐนั้น³⁴

ซึ่งในปัจจุบันนี้การที่ให้มี "สัญชาติ" กับนิติบุคคลนั้น อาจมีจุดประสงค์ทางกฎหมายหลาย ๆ ประการด้วยกัน เช่น ในจุดประสงค์ด้านภาษีอากร (Tax Purposes) จุดประสงค์ในด้านการทำธุรกิจกับศัตรู (Purposes of Establishing Trading with the Enemy) จุดประสงค์ในเรื่องกฎหมายว่าด้วยการห้ามการผูกขาด (Antitrust) เป็นต้น³⁵

³⁴ E. Rabel, The Conflict of Laws, (Boston : Little, Brown & Company, 2d ed., 1960) pp. 18 - 19.

³⁵ S. Robock A.K. Simmonds, International Business And Multinational Enterprises, (Michigan : Macmillan Co., Ltd., 1973) pp. 338-339.

แนวความคิดเรื่องสัญชาติของนิติบุคคลนี้โดยปกติ ก็เพื่อจะมีจุดประสงค์อย่างกว้าง ๆ ในแง่ความคิดของการที่นิติบุคคลนั้น มีธุรกิจหรือมีกิจกรรมเองในประเทศหนึ่ง ๆ เพื่อจะสามารถกำหนดได้ว่า นิติบุคคลที่ทำธุรกิจหรือมีกิจกรรมอยู่ โดยเฉพาะนิติบุคคลประเภทบริษัท ข้ามชาติเป็นของประเศนี้ หรือเป็นของประเศอื่นหรือต่างด้าว (local or alien) เพราะมีจุดประสงค์ในการที่จะป้องกันสิ่งที่เรียกว่า การป้องกันเศรษฐกิจของชาติ (protectionist economic restrictions) ดังนั้น จึงต้องมีการกำหนดสัญชาติของนิติบุคคลนั้นขึ้น โดยอาศัยอำนาจรัฐ (Jurisdiction) ของรัฐนั้น ๆ เพื่อจะสามารถหาว่านิติบุคคลใดบ้างที่มีสัญชาติของประเทศอื่น (enemy corporation) ซึ่งถ้านิติบุคคลใดมีสัญชาติของประเทศตนเอง ก็จะสามารถได้รับความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจจากรัฐบาลประเทศตนได้ ซึ่งถ้านิติบุคคลนั้นมีสัญชาติของประเทศอื่น ก็จะไม่ได้รับประโยชน์หรือสิทธิพิเศษต่าง ๆ เหล่านี้ อันรวมถึงสนธิสัญญาทางไมตรีและความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ (Friendship, Commerce, and Navigation Treaties) ที่ประเทศนั้น ๆ ได้ลงนามเพื่อจะผูกพันคนชาติและนิติบุคคลที่มีสัญชาติของประเทศตนด้วย

ในเรื่องการให้นิติบุคคลมีสัญชาตินี้ก็เพื่อจะอธิบายความสัมพันธ์ทางกฎหมายระหว่างนิติบุคคลกับรัฐผู้ให้สัญชาติแก่นิติบุคคลนั้น ๆ โดยที่นิติบุคคลนั้น ซึ่งบางทีอาจมีสาขาหรือตัวแทนอยู่หลาย ๆ ประเทศ หลาย ๆ รัฐ ซึ่งในการให้สัญชาติแก่นิติบุคคลนั้น ถือว่าเป็นอำนาจรัฐของประเทศนั้น ๆ เพื่อที่สามารถจะหาความสัมพันธ์ที่แท้จริงของรัฐผู้ให้สัญชาติกับนิติบุคคลผู้มีสัญชาติสังกัดรัฐนั้น อันหลักเกณฑ์การให้สัญชาติแก่นิติบุคคลดังกล่าว ก็ต้องสอดคล้องกับหลักเกณฑ์อันเกี่ยวกับสัญชาติที่นานาอารยประเทศได้รับรอง และสอดคล้องกับหลักทั่วไปของกฎหมายระหว่างประเทศด้วย ³⁶

³⁶ Metzger, "Nationality of Corporate Investment Under Investment Guaranty Schemes - The Relevance of Barcelona Traction, Am. J. Int' L Law, 65 (1971): 348.

ในเรื่องการกำหนดหรือให้สัญชาติแก่นิติบุคคล โดยเฉพาะรูปแบบของบริษัทข้ามชาติ (Multinational Enterprise) ซึ่งรูปแบบนิติบุคคลนี้ ส่วนมากจะเป็นการลงทุนเศรษฐกิจข้ามชาติในหลาย ๆ ประเทศ และก่อตั้งบริษัทสาขาหรือบริษัทตัวแทน ในหลาย ๆ เขตอำนาจรัฐ กล่าวคือ อาจจะมีบริษัทใหญ่อยู่เพียงประเทศเดียวที่สามารถจะควบคุมและกำกับในด้านนโยบายกับบริษัทสาขาหรือบริษัทตัวแทนในประเทศต่าง ๆ ซึ่งในการรัฐหรือประเทศที่มีบริษัทข้ามชาติที่เป็นตัวแทนหรือเป็นสาขา หรือเป็นสำนักงานแห่งใหญ่อยู่จะต้องพยายามเข้าใจถึงรูปแบบหรือโครงสร้างของบริษัทข้ามชาติประเภทนี้ให้ดี ในการที่จะกำหนดสัญชาติให้แก่บริษัทข้ามชาติเหล่านี้ จะต้องคำนึงถึงเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจควบคุมบริษัทข้ามชาตินี้ กับอำนาจอธิปไตยของรัฐนั้น ๆ โดยที่รัฐนั้น ๆ มีอำนาจรัฐโดยเต็มที่ ที่จะกำหนดหลักเกณฑ์ทางกฎหมายที่สำคัญเป็นพิเศษในเรื่องการกำหนดสัญชาติของบริษัทข้ามชาตินี้ โดยต้องคำนึงถึงเรื่องความสัมพันธ์ทางสังคมและเศรษฐกิจของบริษัทกับรัฐที่ให้สัญชาติ (Socio - Economic) และความขัดแย้งทางการเมือง (Political Conflict) ซึ่งในการที่รัฐจะกำหนดสัญชาติให้แก่บริษัทนั้น รัฐนั้น ๆ จะต้องยอมรับถึงเรื่องการควบคุมบริษัทข้ามชาติจากบริษัทใหญ่ด้วย ดังนั้นในการกำหนดสัญชาติจะต้องเลือกกฎหมายที่เหมาะสมที่จะปรับใช้กับบริษัทข้ามชาตินี้ด้วย โดยที่รัฐจะต้องตัดสินใจว่ามีจุดประสงค์ทางกฎหมายภายในอย่างไร และจะสอดคล้องกับกฎหมายต่างประเทศอย่างไร ซึ่งในการตัดสินใจว่าบริษัทข้ามชาติมีสัญชาติของรัฐใดนั้น มีผลกระทบสำคัญที่ตามมาคือจะทำให้บริษัทนั้นเป็นบริษัทที่เปรียบเสมือนเป็นคนชาติของรัฐนั้นหรือเป็นคนต่างด้าว หรือบริษัทของรัฐอื่น³⁷ ซึ่งบางครั้งในการตัดสินดังกล่าวของรัฐนั้น ๆ ในเรื่องการกำหนดสัญชาติของบริษัทข้ามชาติ รัฐจะต้องตัดสินใจไม่เพียงแต่ว่าบริษัทข้ามชาติ มีการประกอบกิจการต่าง ๆ ภายใต้อำนาจอธิปไตยของรัฐนั้นอย่างเต็มที่แค่นั้น ยังไม่เพียงพอต้องคำนึงถึงเรื่องอำนาจการควบคุมจากบริษัทแห่งใหญ่ที่ตั้ง

³⁷ Yitzhak, Hadari. "The Choice of National Law applicable to the multinational Enterprise and The Nationality of such Enterprises", Duke law Journal, (March 1974): 6-7.

อยู่ประเทศอื่นด้วย ซึ่งในการตั้งกฎเกณฑ์ในการกำหนดสัญชาติแก่บริษัทข้ามชาตินี้ ได้มีเหตุผลจำเป็นเพิ่มมากขึ้น ในหลาย ๆ ปีที่ผ่านมาในปัจจุบัน เนื่องด้วยมีการเกิดปรากฏการณ์ใหม่ในวงการเศรษฐกิจโลกที่เรียกว่า "การจัดระเบียบทางเศรษฐกิจใหม่ของโลก" (New World Economy Order) ซึ่งเกิดผลกระทบที่เห็นได้ชัดก็คือว่าเกิดมีบริษัทข้ามชาติขึ้นอย่างมากมายในช่วงหลาย ๆ ปีที่ผ่านมา

เพราะเหตุว่ามีการแข่งขันกันอย่างสูงในเรื่องเศรษฐกิจ หลาย ๆ ประเทศก็พยายามพัฒนาในด้านการลงทุนระหว่างประเทศ เพื่อจะได้ส่งออกสินค้าที่ประเทศตนผลิตออกสู่ตลาดโลก ทำให้เกิดการขยายตัวในเรื่องบริษัทข้ามชาติด้วย ในอดีตอาจมีเพียง 20 - 30 บริษัทใหญ่ ๆ เท่านั้น แต่ในช่วง 2 - 3 ปีที่ผ่านมาในปัจจุบัน ปรากฏว่าเกิดมีบริษัทข้ามชาติใหม่ ๆ เกิดขึ้นอย่างมากมาย

2.3 ความแตกต่างระหว่างสัญชาติของบุคคลธรรมดา กับสัญชาติของนิติบุคคล

เราจะพบว่าปัจจุบันกฎหมายได้ยอมรับถึงสถานภาพทางกฎหมายของบุคคลสองประเภท คือบุคคลธรรมดาและนิติบุคคล บุคคลธรรมานั้นถือว่าเป็นองค์ภาพ (entity) ทั้งทางชีวิตคือมีตัวตนจริง ๆ และทางกฎหมายคือเป็นวัตถุแห่งกฎหมาย (Subject of Law - sujet de droit) แต่สำหรับนิติบุคคล เป็นเพียงสิ่งที่สมมุติทางกฎหมายเท่านั้น เป็นเรื่องของนามธรรมและสมมุติขึ้น โดยอาศัยเทคนิคทางกฎหมาย ดังนั้น การดำรงอยู่และการแสดงเจตนาของนิติบุคคลจึงถูกจำกัดโดยเงื่อนไขของกฎหมาย^{๓๑}

^{๓๑} โกวิน พลกุล, "นิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนของฝรั่งเศส", วารสารกฎหมายปกครอง 6 (2530): 280-317.

2.3 ความแตกต่างระหว่างสัญชาติของบุคคลธรรมดา กับสัญชาติของนิติบุคคล

เราจะพบว่าปัจจุบันกฎหมายได้ยอมรับถึงสถานภาพทางกฎหมายของบุคคลสองประเภท คือบุคคลธรรมดาและนิติบุคคล บุคคลธรรมดานั้นถือว่าเป็นองคภาพ (entity) ทั้งทางชีวิตก็มีตัวตนจริง ๆ และทางกฎหมายคือเป็นวัตถุแห่งกฎหมาย (Subject of Law - sujet de droit) แต่สำหรับนิติบุคคล เป็นเพียงสิ่งที่สมมติทางกฎหมายเท่านั้น เป็นเรื่องของนามธรรมและสมมติขึ้น โดยอาศัยเทคนิคทางกฎหมาย ดังนั้น การดำรงอยู่และการแสดงเจตนาของนิติบุคคลจึงถูกจำกัดโดยเงื่อนไขของกฎหมาย^{๓๓}

เป็นที่ยอมรับกันแล้วว่า นิติบุคคลสามารถมีสัญชาติได้เช่นเดียวกับบุคคลธรรมดา ซึ่งวัตถุประสงค์ของการมีสัญชาติของบุคคลธรรมดา กับวัตถุประสงค์ของการมีสัญชาติของนิติบุคคลนั้นแตกต่างกันไปเนื่องด้วยโดยสภาพของนิติบุคคลไม่เหมือนกับของบุคคลธรรมดา ในการพิจารณาในสาระสำคัญเรื่องสัญชาตินี้ จะต้องพิจารณาในทัศนะของระบบกฎหมายระหว่างประเทศเป็นหลักไว้ก่อน เพราะต้องเกี่ยวข้องกับประเทศอื่น ๆ ด้วย ในแง่การกำหนดและการให้สัญชาติแก่ทั้งบุคคลธรรมดาและนิติบุคคล แต่ก็จะพยายามศึกษาและวิจัยปัญหา ตลอดจนประเด็นต่าง ๆ จากระบบกฎหมายภายในประเทศเป็นมูลฐานที่สำคัญอีกด้วย เท่าที่จะสามารถกระทำได้ จะเห็นได้ว่าโดยปกติแล้ว กฎหมายภายในของแต่ละประเทศนั้นจะบัญญัติหลักเกณฑ์เกี่ยวกับสัญชาติของบุคคลธรรมดาไว้อย่างละเอียดโดยเอกเทศ อย่างเช่น ในกฎหมายว่าด้วยสัญชาติ เป็นต้น หรือมีฉะนั้น

^{๓๓} โภคิน พลกุล, "นิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนของฝรั่งเศส", วารสารกฎหมายปกครอง 6 (2530): 280 -317.

ก็อาจจะรวมไว้ในกฎหมายหลัก เช่น กฎหมายรัฐธรรมนูญ บุคคลจึงสามารถจะทราบถึงฐานะ ตลอดจนสิทธิและหน้าที่ของตนในกรณีที่มีหรือได้มา หรือไม่มี หรือขาดสัญชาติของประเทศนั้น ๆ ได้ดีพอสมควร ส่วนนิติบุคคลนั้นเกือบจะไม่มีพระราชบัญญัติและกฎหมายเกี่ยวกับเรื่องของสัญชาติไว้เลย หรือมีน้อยมากก็เปรียบเทียบกับกรณีของบุคคลธรรมดา ดังนั้น ในส่วนของสัญชาติของนิติบุคคล จึงต้องอาศัยหลักเกณฑ์ของกฎหมายระหว่างประเทศ และคำพิพากษาของศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ ตลอดจนอนุญาโตตุลาการต่าง ๆ มาปรับไว้เพียงเป็นแนวทางที่จะทราบถึงความแตกต่างระหว่างสัญชาติของบุคคลธรรมดากับสัญชาติของนิติบุคคล ซึ่งพอจะสรุปความแตกต่างของทั้งสองประเภทนี้ ดังนี้

2.3.1 กรณีวัตถุประสงค์ของการมีสัญชาติของบุคคลธรรมดาและการมีสัญชาติของนิติบุคคล

วัตถุประสงค์ของการมีสัญชาติของบุคคลธรรมดา ปกติจะมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นสิ่งสำคัญในการที่จะวินิจฉัยว่า บุคคลนั้น ๆ มีสัญชาติของประเทศใดหรือมีความผูกพันใกล้ชิดกับประเทศใด รัฐใด มากที่สุดในกรณีมีหลายสัญชาติเมื่อทราบว่ามีสัญชาติใดแล้ว ต่อไปก็จะทราบว่าบุคคลนั้นมีสิทธิและหน้าที่ตามที่บัญญัติไว้ในกฎหมายของประเทศที่บุคคลนั้นมีสัญชาติหรือไม่ ซึ่งสิทธิและหน้าที่ของบุคคลที่มีต่อรัฐ จะทำให้บุคคลนั้นมีความผูกพันและจงรักภักดีต่อประเทศที่ตนมีสัญชาตินั้น ซึ่งก็คือความหมายอย่างกว้าง ๆ ของคำว่า "สัญชาติ" นั่นเอง เพราะสัญชาติคือเรื่องผูกพันทางกฎหมาย ซึ่งยึดเหนี่ยวบุคคลไว้กับรัฐหนึ่ง ในทางกลับกันกรณีรัฐก็เกิดมีสิทธิและหน้าที่เกี่ยวกับบุคคลที่มีสัญชาติของตนด้วย โดยที่สิทธิและหน้าที่ของรัฐเกี่ยวกับคนชาติของตน จึงเป็นสิทธิและหน้าที่ที่รัฐนั้นจะใช้อ้างหรือต้องปฏิบัติต่อรัฐอื่น กล่าวโดยสรุปคือวัตถุประสงค์ของการสัญชาติของบุคคลธรรมดา ก็เพื่อจะแบ่งสรรเอกชนระหว่างประเทศ เพื่อที่จะทราบว่าบุคคลใดที่ถือเป็น "คนชาติ" ของรัฐตนเอง และบุคคลใดถือว่าเป็น "คนต่างด้าว" นั่นเอง ^{๓๙}

^{๓๙} Silving, Helen, "Nationality in Comparative Law",
The American Journal of Internatioanl Law, (1956), p. 410.

ส่วนวัตถุประสงค์ของการมีสัญชาติของนิติบุคคลแล้ว จะเห็นได้ว่านิติบุคคลนั้นส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับเรื่องเศรษฐกิจการค้าระหว่างประเทศ การลงทุน ฯลฯ โดยเฉพาะนิติบุคคลในรูปแบบบริษัทข้ามชาติ วัตถุประสงค์ของการมีสัญชาติของบริษัทข้ามชาติ ก็เพื่อจะกำหนดสัญชาติของบริษัทนั้นขึ้นให้เหมาะสมกับกฎหมายภายในที่จะปรับใช้กับบริษัทนั้น เพราะสัญชาติเป็นจุดเกาะเกี่ยวและเป็นชี้ให้เห็นกฎหมายภายในด้วย ดังนั้น จะเห็นว่าวัตถุประสงค์ของการมีสัญชาติของนิติบุคคลนั้น แตกต่างกับวัตถุประสงค์ของการมีสัญชาติของบุคคลธรรมดา ทั้งนี้เป็นเพราะเป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปแล้วว่า นิติบุคคลนั้นเป็นสิ่งสมมุติทางกฎหมาย เกิดขึ้นโดยบทบัญญัติของกฎหมาย ดังนั้น สภาพของนิติบุคคลจึงไม่เหมือนกับของบุคคลธรรมดาเสมอไป และอาจมีข้อพิเศษเพิ่มเติม นอกเหนือไปจากกรณีของบุคคลธรรมดาก็ได้ ต้องขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการกำหนดนิติบุคคลขึ้นมา เพราะฉะนั้นวัตถุประสงค์ของการมีสัญชาติของนิติบุคคลจึงมีความแตกต่างและมีข้อพิเศษเพิ่มเติมไปจากวัตถุประสงค์ของการมีสัญชาติของบุคคลธรรมดา

2.3.2 การได้มาซึ่งสัญชาติของบุคคลธรรมดากับการได้มาซึ่งสัญชาติของนิติบุคคล เป็นที่ทราบกันว่าโดยทั่วไปแล้ว การได้มาซึ่งสัญชาติของบุคคลธรรมดา

มีได้ 3 ทางคือ

1. ได้มาโดยหลักสายโลหิต (jus sanguinis)

คือ อาจจะถือสัญชาติตามบทบัญญัติผู้ให้กำเนิด เช่น ถือตามสัญชาติบิดา มารดา หรือเฉพาะสัญชาติบิดาหรือสัญชาติมารดา

2. ได้มาโดยอาศัยหลักดินแดน (jus soli)

คือ เกิดในอาณาเขตดินแดนของประเทศใด ก็ให้ได้สัญชาติของประเทศนั้น

3. ได้มาโดยผลของกฎหมาย

การได้มาโดยผลของกฎหมาย ประการหนึ่งคือการแปลงสัญชาติ จะขึ้นอยู่กับกฎหมายภายในของแต่ละรัฐ ซึ่งแล้วแต่จะกำหนดหรือบัญญัติขึ้นมา โดยถือเป็นเรื่องภายในเขตอำนาจของรัฐ อย่างไรก็ตามก็มีตัวอย่างคดีระหว่างประเทศ คือคดี นาย Notte ที่ชี้ให้เห็นว่าอำนาจของรัฐภายใต้กฎหมายภายในและกฎหมายระหว่างประเทศ ที่จะให้สัญชาติแก่บุคคลหนึ่งบุคคลใด มิใช่อำนาจที่ปราศจากขอบเขตหรือข้อจำกัด หากว่าจะต้องสอดคล้องกับหลักปฏิบัติของนานาอารยประเทศด้วย

การได้มาซึ่งสัญชาติของบุคคลธรรมดาทั้ง 3 ทางนี้ บางรัฐอาจจะให้หลักหนึ่งหลักใดหรือทั้งสามหลักเท่าเทียมกัน หรือหลักหนึ่งสำคัญกว่าอีกหลักหนึ่งก็ได้

สำหรับนิติบุคคล โดยปกติไม่สามารถที่จะได้สัญชาติโดยการสืบสายโลหิตหรือโดยการแปลงสัญชาติอย่างบุคคลธรรมดาได้ เพราะเหตุว่ามีสภาพและสถานะไม่เหมือนกัน แต่อาจจะใช้วิธีเปรียบเทียบกันได้ เช่น การแปลงสัญชาติบุคคลธรรมดาคล้ายกับการเปลี่ยนสำนักงานแห่งใหญ่ของนิติบุคคล จากประเทศหนึ่งไปอีกประเทศหนึ่ง ซึ่งจะทำให้นิติบุคคลนั้นเปลี่ยนเป็นสัญชาติของประเทศอื่นได้คล้ายคลึงกับการแปลงสัญชาติของบุคคลธรรมดา ดังนั้นปัญหาที่จะพิจารณาจึงอยู่ที่หลักดินแดน (jus soli) เพียงประการเดียว ซึ่งในที่นี้ก็คือปัญหาเกี่ยวกับภูมิลำเนา (domicile) ของนิติบุคคลนั่นเอง ซึ่งตัวอย่างเช่น กฎหมายของประเทศอังกฤษที่ยึดหลักว่าภูมิลำเนาของนิติบุคคลอยู่ ณ ที่ที่นิติบุคคลได้ถูกก่อตั้งขึ้นมา กล่าวคือ นิติบุคคลใดก่อตั้งและจดทะเบียนตั้งขึ้นถูกต้องตามกฎหมายของประเทศใด ก็ให้ใช้กฎหมายของประเทศนั้นบังคับและมีสัญชาติของประเทศนั้น ซึ่งเรียกว่า หลัก Place of Incorporation⁴⁰ นั่นเอง

⁴⁰ Dimitris Tzouganotos, "Private international law as a means to control the multinational enterprise", Vanderbilt Journal of Transnational Law Summ, 19 (1986): 477-514.

ส่วนถิ่นที่อยู่ (residence) นั้นแตกต่างไปจากภูมิลำเนา กล่าวคือ ถิ่นที่อยู่นี้มีใช้ตัวกำหนดที่จะบังคับแก่การกำหนดสัญชาติของนิติบุคคล ให้ใช้ภูมิลำเนาเท่านั้น เช่น กฎหมายของประเทศอังกฤษบัญญัติไว้ว่า ถิ่นที่อยู่ นี้มีไว้เพื่อประโยชน์ในการจัดเก็บภาษีอากรเท่านั้น ดังเช่นในคดี De Beers Consolidated Mines, Ltd. V. Howe ⁴¹ คดีนี้บริษัท De Beers Consolidate Mines, Ltd. ก่อตั้งขึ้นในประเทศอัฟริกาใต้ มีรายได้ทั้งหมดจากการทำเหมืองแร่และค้าเพชรในอัฟริกาใต้ กรรมการของบริษัทจะพบปะและประชุมกันทั้งในอัฟริกาใต้และในลอนดอน แต่กรรมการส่วนใหญ่มีถิ่นที่อยู่ และมักพบปะประชุมกันในอังกฤษ และศูนย์กลางในการควบคุมการจัดการของบริษัทก็มีถิ่นที่อยู่ ในลอนดอน ดังนั้น แม้เงินได้ทั้งหมดจะเกิดจากการทำเหมืองแร่และการขายเพชรในอัฟริกาใต้ ก็จะต้องเสียภาษีเงินได้ให้แก่ประเทศอังกฤษ

นอกจาก "ภูมิลำเนา" จะก่อให้เกิดหลัก Place of Incorporation แล้ว ยังทำให้เกิดหลักต่อมาอีกหลักหนึ่งคือ ทฤษฎีหลักสำนักงานใหญ่ (The effective seat theory) ซึ่งประเทศที่ใช้ได้แก่ฝรั่งเศสและเยอรมัน หลักนี้ ได้เปลี่ยนแปลงจากหลัก Place of Incorporation เล็กน้อย โดยที่เพิ่มหลักเกณฑ์ความต้องการที่จะมีภูมิลำเนาของนิติบุคคลนั้นด้วย ⁴² กล่าวคือ นิติบุคคลนั้นนอกจากจะจดทะเบียนในประเทศนั้นแล้วจะต้องมี หลักที่ตั้งแห่งใหญ่ (The seat) ก่อตั้งขึ้น ณ ประเทศนั้นด้วยจึงจะมีสัญชาติของประเทศนั้น ทั้งนี้ทั้งนั้นการได้มาของสัญชาติของนิติบุคคลโดยหลัก The effective seat theory นี้จะไม่คำนึงถึงว่านิติบุคคลนั้นจะได้จดทะเบียนก่อตั้งในประเทศใดเป็นสาระสำคัญ แต่จะคำนึงถึง หลักที่ตั้งแห่งใหญ่ (The corporate seat) เป็นหลักที่สำคัญที่สุด ซึ่งจากหลักนี้ก่อให้เกิดหลักพิจารณาว่าอย่างไรจะเป็นหลักที่ตั้งแห่งใหญ่อีก 2 ประการคือ

⁴¹ Cheshire, G.C. and P.M. North, Cheshires' Private International Law, 8th ed. (London : Butterworth, 1970): 186-187.

⁴² E. Rabel, The Conflict of Laws : A Comparative Study, (Boston: Little Brown & Company, 2nd ed. 1960) pp. 33 - 38.

1. หลัก Siege d' exploitation⁴³ คือการพิจารณาถึงว่านิติบุคคลนั้นมีศูนย์
กลางที่ตั้งแห่งใหญ่ ณ สถานที่ที่ประกอบกิจการการผลิต ค่าขาย หรือประกอบธุรกิจ

2. หลัก Siege reel หรือ Siege social⁴⁴ คือการพิจารณาถึงว่านิติบุคคลนั้น
มีศูนย์กลางที่ตั้งแห่งใหม่ ณ ศูนย์กลางการควบคุมจัดการที่สั่งงานหรือบริหารงาน และควบคุม
นโยบาย จะเห็นได้ว่า การได้มาซึ่งสัญชาติของนิติบุคคลนั้นแตกต่างจากการได้มาซึ่งสัญชาติของ
บุคคลธรรมดา โดยที่อาจจะมีหลักเบื้องต้นพื้นฐานอย่างเดียวกัน หรือคล้ายกันคือ หลักดินแดน
(Jus Soli) แต่ในส่วนของรายละเอียดแล้วการได้มาซึ่งสัญชาติของนิติบุคคลจะยุ่งยากและสลับ
ซับซ้อนกว่าหลักเกณฑ์การได้มาซึ่งสัญชาติของบุคคลธรรมดา ซึ่งในส่วนของ การได้มาซึ่งสัญชาติ
ของนิติบุคคลและการกำหนดสัญชาติของนิติบุคคลนั้น เป็นเรื่องที่สำคัญและส่วนมากเป็นเรื่องของ
กฎหมายเทคนิค (Technical Law) ทำให้ยากต่อความเข้าใจจะได้อธิบายโดยละเอียดในบทต่อไป

2.4 ผลทางกฎหมายอันเกิดจากการมีสัญชาติของนิติบุคคล

ในกรณีบุคคลธรรมดา เมื่อรัฐได้ให้สัญชาติแก่บุคคลธรรมดาแล้ว บุคคลนั้นก็สามาร
มีสิทธิและหน้าที่อันพึงได้ตามกฎหมาย โดยที่บุคคลธรรมดามีสิทธิที่จะได้รับการรับรองและคุ้มครอง
ตามกฎหมาย เช่น มีสิทธิในร่างกาย สิทธิในทรัพย์สิน และสิทธิในครอบครัว เป็นต้น สิทธิ หน้าที่
และความสามารถของบุคคลนี้ ย่อมจะติดตัวบุคคลนั้น ๆ ไปทุกหนทุกแห่ง ไม่ว่าจะไปอยู่
ณ ที่แห่งหนตำบลใด ประเทศใด ซึ่งรัฐนั้น ๆ ก็ถือว่าบุคคลที่มีสัญชาติของรัฐนั้นก็เป็ "คนชาติ"
ของรัฐนั้นด้วย

⁴³ E. Rabel, The Conflict of Laws, (1960) p. 40.

⁴⁴ Ibid., p.p. 40 - 46.

ส่วนนิติบุคคล เป็นเพียงสภาพบุคคลที่อำนาจรัฐสร้างขึ้นมา จึงไม่มีตัวตนที่แท้จริง ดังนั้นนิติบุคคลหนึ่ง ๆ จะมีสิทธิหน้าที่และความสามารถประการใด ต้องขึ้นอยู่กับกฎหมายที่ให้อำนาจแก่นิติบุคคลนั้น ๆ ซึ่งต่างกับการเป็นบุคคลธรรมดาที่มีตัวตนที่แท้จริงตามธรรมชาติ ซึ่งสามารถอพยพหรือโยกย้ายจากรัฐหนึ่ง ไปสู่อีกรัฐหนึ่งได้ โดยสิทธิและสภาพของบุคคลธรรมดาก็ยังเป็นที่ยอมรับในทุกหนทุกแห่ง อาจกล่าวได้ว่า เลือดเนื้อ ซึ่งประกอบกันขึ้นเป็นบุคคลธรรมดานั้นทำให้บุคคลธรรมดาเป็นที่ยอมรับในสิทธิและสภาพส่วนบุคคล แต่การรวมตัวของนิติบุคคลไม่มีสภาพที่แท้จริง ไม่มีเลือดเนื้อ ดังนั้น นิติบุคคลจึงไม่สามารถมีสิทธิตามธรรมชาติเหมือนเช่นบุคคลธรรมดา อย่างไรก็ตาม เนื่องด้วยนิติบุคคลเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นด้วยกฎหมาย นิติบุคคลจะมีสิทธิก็เท่าที่กฎหมายกำหนดให้เท่านั้น และกฎหมายอาจจะให้มีสัญชาติของนิติบุคคลหรือจะยกเลิกเมื่อใดก็ได้ เพราะจะเกิดขึ้นด้วยอำนาจกฎหมายเท่านั้น

ดังนั้น ในกรณีของนิติบุคคล การมีสัญชาติของนิติบุคคลก็ขึ้นอยู่กับกฎหมายของรัฐนั้นที่จะกำหนดไว้หรือบัญญัติไว้ และจะเป็นที่ยอมรับรองในรัฐอื่น ๆ ได้ ก็ด้วยหลักถ้อยทีถ้อยอาศัยระหว่างกัน แม้ว่าตามกฎหมายของรัฐที่รับรองนั้น ไม่ได้บัญญัติเรื่องสัญชาติของนิติบุคคลไว้ก็ตาม ⁴⁵ ตัวอย่างเช่น ในประเทศอังกฤษก็ไม่มีบัญญัติไว้โดยตรง เรื่องสัญชาติของนิติบุคคล แต่ก็ยอมรับว่านิติบุคคลนั้นมีสัญชาติได้

ดังนั้น เมื่อสัญชาติของนิติบุคคลแล้วก็จะย่อมจะมีผลทางกฎหมายดังนี้คือ

- 1) ผลตามกฎหมายระหว่างประเทศอันเนื่องจากการมีสัญชาติของนิติบุคคล
- 2) ผลตามกฎหมายภายในประเทศอันเนื่องจากการมีสัญชาติของนิติบุคคล

⁴⁵ Drucker, Thomas C., "Companies in Private International Law", The International and Comparative Law Quarterly, 17 (1968): 41-42.

2.4.1 ผลตามกฎหมายระหว่างประเทศอันเนื่องจากการมีสัญชาติของนิติบุคคล

เมื่อนิติบุคคลมีสัญชาติของรัฐใดแล้ว ก็ถือว่าเสมือนเป็น คนชาติของรัฐ (National of states) เช่นเดียวกับบุคคลธรรมดา ดังนั้น ในแง่ของกฎหมายระหว่างประเทศแล้วถือเมื่อบุคคลธรรมดาได้รับสิทธิหน้าที่อย่างใดแล้ว ส่วนมากนิติบุคคลที่มีสัญชาตินั้นก็จะได้รับสิทธิและหน้าที่เช่นนั้นด้วย ทั้งนี้ทั้งนั้นขึ้นอยู่กับข้อจำกัดบางประการของนิติบุคคลด้วย เพราะนิติบุคคลเป็นสิ่งสมมุติทางกฎหมายและอยู่ภายใต้วัตถุประสงค์ที่ได้ก่อตั้งขึ้นมานั้น ดังนั้น การมีสัญชาติของนิติบุคคลมีผลตามกฎหมายระหว่างประเทศ ดังต่อไปนี้

- (1) สิทธิในเรื่องการให้ความคุ้มครองแก่คนชาติ ⁴⁶ (Diplomatic Protection)
- (2) สิทธิและพันธกรณีตามสนธิสัญญาระหว่างประเทศ ⁴⁷
- (3) สิทธิและพันธกรณีในยามสงคราม

โดยที่สัญชาติของนิติบุคคล มีลักษณะที่ไม่เป็นธรรมชาติอยู่มากไม่เหมือนกับสัญชาติของบุคคลธรรมดา ในบางกรณีจึงมีความจำเป็นต้องตรวจสอบให้ลึกซึ้งลงไปว่านิติบุคคลนั้น ถึงแม้จะถูกกำหนดสัญชาติขึ้นโดยหลัก incorporation หลัก siege social หรือหลักอื่น ๆ ก็ตาม โดยทั่วไปย่อมถือว่าเป็นนิติบุคคลของประเทศนั้น คือถือสัญชาติของรัฐนั้นก็ตามในการพิจารณาลักษณะอันเป็นศัตรู (enemy character) ของนิติบุคคล บางครั้งต้องมองทะลุสมมุติฐานทางกฎหมายที่ถือว่า นิติบุคคลมีสัญชาติของประเทศนั้นโดยนิตินัย เพื่อให้ประจักษ์ถึงเนื้อแท้ ในการที่จะควบคุมและปฏิบัติต่อบุคคลที่ถือเป็นชนชาติศัตรู ตามกฎหมายระหว่างประเทศยามสงคราม

⁴⁶ ⁴⁷ รายละเอียดดูหน้า 20 - 25.

มีตัวอย่างคดีระหว่างประเทศดังต่อไปนี้

1) คดี Daimler Co. V. Continental Tyre & Rubber Co.⁴⁸ บริษัท Daimler ก่อตั้งและจดทะเบียนในประเทศอังกฤษ ดังนั้นจึงมีสัญชาติอังกฤษตามกฎหมายประเทศอังกฤษ ต่อมาเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ขึ้น ปัญหาว่าบริษัทนี้จะเป็นบริษัทศัตรู ตามความหมายของกฎหมายว่าด้วยชนชาติศัตรูและทรัพย์สินของศัตรูของประเทศอังกฤษหรือไม่

จากข้อเท็จจริง แม้บริษัทนี้มีกรรมการเป็นคนสัญชาติอังกฤษก็ตาม แต่บรรดาหุ้นส่วนส่วนใหญ่ทั้งหมด อยู่ในมือของผู้ถือหุ้นที่มีสัญชาติของประเทศศัตรู คือประเทศเยอรมัน ดังนั้นศาลสูงของอังกฤษจึงตัดสินให้บริษัทนี้มีสัญชาติของประเทศศัตรู คือประเทศเยอรมัน ให้ยึดทรัพย์สินทั้งหมดที่เป็นของชนชาติศัตรูได้

สรุปคือในคดีนี้ ศาลสูงเห็นว่า การที่ตัดสินว่าบริษัทใดจะมีคุณลักษณะเป็นศัตรู (enemy character) นั้น ต้องดูองค์ประกอบด้วยกัน อย่างหนึ่งอย่างใดหรือทั้งสองอย่างคือ

1. เรื่องการก่อตั้งและการจดทะเบียน
2. การดูที่ผู้ถือหุ้นหรือผู้ควบคุมว่ามีถิ่นที่อยู่ ณ ที่ใด

ซึ่งในคดีนี้ ตัดสินว่าเป็นบริษัทมีสัญชาติของประเทศศัตรู เพราะว่ามีผู้ถือหุ้นและผู้ควบคุมที่เป็นสัญชาติศัตรูและมีถิ่นที่อยู่ในประเทศศัตรู

⁴⁸ Martin Wolff, Private International Law, 2nd, ed., (Darmstadt: Fotokop Wilhelm Weihert, 1971) p. 309.

2) คดี Interhandel ระหว่างสวิสเซอร์แลนด์กับสหรัฐอเมริกา⁴⁹

บริษัท General Airline and Filen Corporation (GAF) เป็นบริษัท ก่อตั้งขึ้นในอเมริกา โดยมีหุ้นส่วนใหญ่เป็นของบริษัท I.G. Farbenindustrie แห่งเมือง Frankfurt ประเทศเยอรมัน ดังนั้น เมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลอเมริกันจึงอาศัย อำนาจตามกฎหมายว่าด้วยการค้ากับชนชาติศัตรู ค.ศ. 1917 ทำการยึดทรัพย์สินทั้งหมดของบริษัท นี้ โดยอ้างว่าเป็นบริษัทชนชาติศัตรู รัฐบาลสวิสโต้แย้งโดยอ้างว่า บริษัท I.G. Farben นี้ เป็นผู้ควบคุมกิจการของบริษัท GAF จริง โดยผ่านบริษัท I.G. Chemie ซึ่งบริษัทนี้จดทะเบียน ในประเทศสวิสเซอร์แลนด์ ตั้งแต่ ค.ศ. 1928 และรัฐบาลสวิสยืนยันว่าความเกี่ยวพันระหว่าง บริษัทเยอรมัน I.G. Farben กับบริษัทสวิส I.G. Chemie นั้น สิ้นสุดกันไปแล้วตั้งแต่ ค.ศ. 1940 ก่อนที่สหรัฐอเมริกาจะเข้าร่วมเป็นคู่สงคราม บริษัทสวิส I.G. Chemie นั้น ได้เปลี่ยน ชื่อใหม่เป็นบริษัท Interhandel ดำเนินกิจกรรมทางการค้าและการอุตสาหกรรมเคมีใน สวิสเซอร์แลนด์ และที่อื่น ๆ ทรัพย์สินส่วนใหญ่ของบริษัทคือ หุ้นในบริษัท GAF กล่าวคือมี ประมาณ 75 % ของหุ้นทั้งหมด ซึ่งจำนวนหุ้นเหล่านี้รัฐบาลสหรัฐฯ ได้ยึดไปประมาณ 90 % คิดเป็นเงินประมาณ 1,800,000 เหรียญสหรัฐฯ

เมื่อก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 จะยุติ รัฐบาลสวิสได้ตกลงกับรัฐบาลสหรัฐฯ ฝรั่งเศส และอังกฤษ เรื่องการพิทักษ์ทรัพย์สินในประเทศสวิสฯ ของคนชาติเยอรมันที่พำนักอยู่ในเยอรมัน สำนักงานชดเชยของประเทศสวิสฯ เป็นผู้ทำหน้าที่ควบคุมการพิทักษ์ทรัพย์สิน และได้มีการพิจารณา ลักษณะอันเป็นชนชาติศัตรูของบริษัท Interhandel และได้ลงข้อยุติกันไปแล้ว เมื่อ ค.ศ. 1945 ว่า บริษัทไม่มีส่วนเกี่ยวพันกับบริษัทเยอรมันอีกแล้ว สำนักงานชดเชยของประเทศสวิสฯ จึงมิได้เข้าทำการพิทักษ์ทรัพย์สินของบริษัท Interhandel

⁴⁹ See Interhandel Case, Switzerland V. U.S.A. International Court of Justice Reports, 1959) แปลโดย สมปอง สุจริตกุล, รายงานการวิจัยต่อ สภาวิจัยแห่งชาติ. กรุงเทพฯ: สภาวิจัยแห่งชาติ, 2516.

ทางฝ่ายอเมริกาเห็นพิจารณาเห็นว่า บริษัท Interhandel ยังคงอยู่ภายใต้การควบคุมของบริษัทเยอรมัน I.G. Farben จึงขอให้สำนักงานชดเชยของประเทศสวิสดำเนินการพิทักษ์ทรัพย์สินของบริษัท Interhandel ไว้ล่วงหน้า เมื่อวันที่ 30 ตุลาคม ค.ศ. 1945 สำนักงานจึงได้ดำเนินการสอบสวนอีกเป็นครั้งที่ 2 และก็วินิจฉัยชี้ขาดว่า บริษัท Interhandel ไม่มีลักษณะเป็นชนชาติศัตรู แต่คณะกรรมการพิจารณาความตกลงหลังสงคราม ค.ศ. 1945 ไม่เห็นด้วยกับข้อยุติของสำนักงานชดเชยของประเทศสวิสเซอร์แลนด์ ดังนั้น ปัญหาเรื่องสัญชาติที่แท้จริงของบริษัท Interhandel และลักษณะแห่งชนชาติศัตรูคือ สัญชาติเยอรมัน จึงเป็นประเด็นสาระที่สำคัญ แต่เมื่อสหรัฐอเมริกาได้คัดค้านอำนาจพิจารณาพิพากษาของศาลโดยอ้างข้อสงวน (reservation) ของประเทศสหรัฐอเมริกาเอง ตามกฎหมายว่าเป็นเรื่องที่อยู่ในอำนาจสิทธิขาดภายในของสหรัฐอเมริกาเอง และข้ออ้างนี้ศาลยุติธรรมระหว่างประเทศเห็นด้วย และรับฟังจึงเป็นข้อยุติ ดังนั้นศาลจึงมิได้พิจารณาเนื้อหาที่น่าสนใจ ซึ่งมีประเด็นที่น่าสนใจ 2 - 3 ประเด็นดังนี้

- บริษัท Interhandel มีสัญชาติของประเทศใดแน่ ประเทศสวิสฯ หรือประเทศเยอรมัน
- ถ้าศาลฯ จะชี้ขาดเรื่องสัญชาติของบริษัทนี้แล้ว ศาลฯ ต้องให้เหตุผลประกอบด้วยว่าหลักเกณฑ์หรือการกำหนดสัญชาติของบริษัทอันใด
- รัฐบาลสหรัฐฯ จะมีหน้าที่จะต้องคืนทรัพย์สินคือหุ้นของบริษัท Interhandel ให้แก่บริษัทตามที่รัฐบาลสวิสฯ พ้องร้องหรือไม่

2.4.2 ผลตามกฎหมายภายในอันเนื่องจากการมีสัญชาติของนิติบุคคล

ไม่มีผลตามกฎหมายภายในในเรื่องการมีสัญชาติของนิติบุคคลนี้ เนื่องจากไม่มีกฎหมายภายในใดที่ระบุชี้ชัดว่าสัญชาติของนิติบุคคลมีสิทธิและหน้าที่ ตลอดจนการได้มาอย่างไรที่ไม่มีมีการบัญญัติกฎหมายภายในเกี่ยวกับสัญชาติของนิติบุคคลไว้โดยตรง แต่จะมีบัญญัติกระจัดกระจายแทรกอยู่ตามกฎหมายต่าง ๆ เนื่องจากในกิจวัตรประจำวันทั่วไปของการใช้กฎหมายภายใน ในเรื่องนิติบุคคลมักจะไม่เกิดประเด็นที่เป็นปัญหาเลยว่า นิติบุคคลหนึ่งเป็นนิติบุคคลสัญชาติใดหรือมีสัญชาติหรือไม่ ดังนั้นในสายตาของกฎหมายภายในของรัฐโดยทั่วไปจะ

ไม่มีตัวบทกฎหมายหลักฉบับใดที่ระบุถึงเรื่องสัญชาติของนิติบุคคลโดยเอกเทศ เนื่องจากไม่ได้ให้ความสำคัญในเรื่องนี้มากนัก^{๕๐} แต่ในสายตาของกฎหมายระหว่างประเทศแล้ว นิติบุคคลย่อมสันนิษฐานได้ว่าต้องมีสัญชาติเสมอ ตามกฎหมายระหว่างประเทศโดยถึงแม้ว่ากฎหมายภายในของรัฐจะมีได้กำหนดการให้สัญชาติแก่นิติบุคคลนั้น ๆ อย่างชัดเจนแน่นอน

^{๕๐} ดูคำพิพากษาฎีกาที่ 2357/2520 อาจารย์จิตติ ติงคภัทริย์ ได้มีบันทึกท้ายฎีกาหมายเหตุน่า พ.ร.บ. ว่าด้วยการชดกันแห่งกฎหมาย พ.ศ. 2481 มาตรา 7 บัญญัติกรณีที่มีการชดกันในเรื่องสัญชาติของนิติบุคคล ให้ถือสัญชาติแห่งประเทศซึ่งนิติบุคคลนั้นมีถิ่นสำนักงานแห่งใหญ่หรือที่ตั้งทำการแห่งใหญ่แสดงอยู่ในตัวว่ามีนิติบุคคลตามกฎหมายต่างประเทศ จะเห็นได้ว่ากฎหมายฉบับนี้เป็นเครื่องแสดงว่ากฎหมายฉบับนี้ยอมรับอยู่ในตัว (Implicit recognition) ว่านิติบุคคลตามกฎหมายต่างประเทศมีตัวตนได้ (personality) ในสายตาของกฎหมายไทย
